

ઇશુનું ખલિદાન

20232

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૧૩૧ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ઇશુનું બાલિદાન

વિષય પદ: ૩૩

ઈશુનું બલિદાન

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર

અ મ દા વા દ

કિંમત છ આના

પ્રકાશક—

રામદાસ મોહનદાસ ગાંધી,
નવજીવન પ્રકાશન મંદિર,
અમદાવાદ.

૧૬/૩૨

ગુજરાત વિંધાપોઈ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
૧૦૧૩૫
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ

મુદ્રક—

રામદાસ મોહનદાસ ગાંધી,
નવજીવન મુદ્રણાલય,
અમદાવાદ.

પ્રત : ૨૦૦૦

અનંતુ

પરમાનન્દને

—જેનાં સૂચન ને સહકારથી ઈશુના
મહામહિમામય ચરિત્રને આ અંશ
'નવજીવન'ના વાચકોને આપવા હું પ્રેરાયો.

સ્વામી આનન્દ

સાંકળિયું

ઇશુનું ખલિદાન

વિષયપ્રવેશ ...	...	...	૩
બે હજાર વર્ષ ઉપર ...	...	...	૫
૩-૫-૩ ...	...	...	૧૩
સમર્પણ ...	...	...	૧૬
રાતોરાત ...	...	...	૨૩
ઈન્કાર ...	...	...	૨૯
ન્યાયનું નાટક ...	...	...	૩૫
પાછલેટ આગળ ...	...	...	૪૦
ટાલ-મ-ટાલ ...	...	...	૪૫
શિક્ષા ...	...	...	૫૦
દેહવિડંબન ...	...	...	૫૪
દાવાનળ ...	...	...	૬૦
અમરધામાભિમુખે ...	...	...	૬૪
કૂસારોહણ ...	...	...	૬૮
તારણહાર ...	...	...	૭૭

પ્રકાશકની પ્રસ્તાવના

નવજીવનનાં પાનાંમાં પ્રગટ થયેલા બે લેખો પુસ્તકાકારે
પ્રબળ આગળ મૂકતાં અમને આનંદ થાય છે.

આ પ્રકારના લેખોનું મહત્ત્વ દાખવનારી 'નવજીવન'ની
નોંધ જ અમે આ પ્રસંગે નીચે કિતારીયે છીએ :—

‘ નવજીવન ’ માં ઈશુના મુકર્દમા અને બલિદાન વિષે
વિગતવાર વર્ણન આપેલું તેથી એક ભાઈને શંકા આવી કે
‘ નવજીવન ’ આમ ખ્રિસ્તી ધર્મના પ્રચારમાં તેો મદદગાર નથી
થતું ? ૧૯૨૨ વરસ પહેલાં બનેલા એક બનાવ પાછળ ‘ નવજીવન ’ નાં
દસ પંદર ડોલર રોકવાં એ ‘ નવજીવન ’ ને માટે અસાધારણ છે
ખરું, છતાં એ હેવાલ જેમણે ધ્યાનપૂર્વક વાંચ્યો હશે તેઓ તેને
આજે ‘ નવજીવન ’ માં આપવાનું રહસ્ય સમજી શક્યા હશે.
મહાત્માજીને સજ્જ થઈ ત્યારથી છાપાંઓમાં તેમના મુકર્દમાની

ઈશુના મુક્તિમા સાથે સરખામણી થતી રહી છે. મહાત્માજીના તત્ત્વજ્ઞાનમાં ખ્રિસ્તી ધર્મની અસર ખૂબ છે એમ પણ માનનારા આ દેશમાં તેમજ પરદેશોમાં પડ્યા છે. મહાત્માજીએ ખ્રિસ્તી ધર્મનો ઉંડો અભ્યાસ કર્યો છે એ વાત સાચી છે અને ઈશુ ખ્રિસ્તના પાવન ચરિત્ર અને ઉપદેશ વિષે તેમના મનમાં આદર છે એ પણ સાચું છે, પણ એમણે અનેક વેળાએ કહ્યું છે કે તેમને જીવનનું પ્રેરકબળ તો સત્ય, અહિંસા અને અપરિમિતવાળા વૈષ્ણવ ધર્મમાંથી જ મળ્યું છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની ભગવદ્ગીતા એ જ મહાત્માજીનું નવ-જીવન છે.

એમ તો દરેક ધાર્મિક પુરૂષના જીવનમાં અને તેની અધર્મ સામેની ઝુંબેશમાં ધણું સરખાપણું હોય છે, પણ દરેકની વિશેષતા પણ તેટલી જ સ્પષ્ટ હોય છે. દરેક જમાનાનું કાર્ય જુદું જ હોય છે. ઉપનિષદો કહે છે તેમ દરેક વખતે પાપ નવું નવું રૂપ ધારણ કરે છે, નવા નવા શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે. સમજાવ લોકોનું કામ તે તે સ્થળે જઈ પાપ સામે લડવાનું હોય છે. ઈશુ તેના કાળની સામાજિક નાસ્તિકતા અને પાખાંડ જોડે લડતો હતો અને તે વખતની સરકાર ઉદાસીનપણે તે લડત જોતી હતી. આજે નાસ્તિકતા અને પાખાંડ સમાજ કરતાં સરકારમાં જ વધુ છે, માટે રામરાજ્ય ઈચ્છનારાઓને પોતાની ઝુંબેશ આ આધુનિક રાવણરાજ્યો સામે જ ચલાવવી પડે છે. સમાજના દરેક માણસે આમાં ભળવું જોઈએ, પણ ધણાખરા લોકો આ શિરસાંટની લડત ઉદાસીન રહી જોયાં કરે છે.

પુરાતન કાળથી મનુષ્યસમાજમાં અન્યાય અને અત્યાચાર—સામાજિક અન્યાય અને સરકાર તરફથી થતો અત્યાચાર—ચાલતો આવ્યો છે. કેટલાક પુણ્યાત્મોએ તે સહન કરી શક્તા નથી અને તેથી તે સામે પોતાનો જુલુંદ અવાજ ઉઠાવી દુનિયાને આવા અન્યાય સામે જગાડવા પ્રયત્ન કરે છે. સામાન્ય દુનિયા પોતાના કુદ્ર જીવનમાં જ મરાયુલ હોય છે; વિશાળ પાયા પર

ચાલતો અન્યાય પણ તેમને જગાડી શકતો નથી. અન્યાય જ્યેષ્ઠો વિશાળ તેટલો વધારે પરિચિત ગણી તેઓ તેને સહેલાઈથી હજમ કરી શકે છે. આવી જટતામાંથી લોકોને બચત કરવા સારું જ પુણ્યાભ્યાસને પોતાને જ તેવા અન્યાયોના ભોગ થવું પડે છે. લોકમાન્ય તિલક છ વરસ સૂધી જેલ જઈ આવ્યા. અરવિંદ ઘોષ આ સરકારના રોષના બલિદાન થયા. તેથી જ આ સરકારની પ્રતિષ્ઠા કોડીની થઈ અને પ્રજાના માળાપ થવાનો તેનો દાંબ ઉધાડો પડ્યો. મહાત્માજીના બલિદાનથી સરકારનું રાવણપાથું દુનિયામાં પ્રગટ થયું છે. હવે સરકાર સ્વાભિમાન પણ ખોઈબેઠી છે અને નિર્લજ્જતાએ સરકારને માળા પહેરાવી છે.

‘ નવજીવન ’ના વાંચનારા જાણે છે કે ‘ નવજીવન ’ હંમેશાં ‘ સ્વધર્મનો સિદ્ધાન્ત ’ ઉપદેશે છે. દરેક માણસને એના પોતાના ધર્મ મારફતે જ મોક્ષ મેળવવાની સગવડ પ્રભુએ કરી રાખી છે. ‘ ઈશુનું બલિદાન ’ વાંચી કોઈ હિંદુ કે મુસલમાન ખ્રિસ્તી થઈ જશે એવી બીક રાખવાનું કશું કારણ નથી. હા, ‘ નવજીવન ’ એટલું તો જરૂર ઈચ્છ્યું છે કે ઈશુનું બલિદાન વાંચી ખ્રિસ્તીઓ વધારે ચુસ્ત ખ્રિસ્તાનુયાયી બને. આ હિંદુસ્તાન ઉપર રાજ્ય કરનાર અને ઘણી વેળા ગાંડી બની નિરપરાધી લોકો પર જીલમ કરનાર સરકાર ખ્રિસ્તી હોવાનો ડોળ કરે છે તે પણ જો આ ઈશુના બલિદાનનું રહસ્ય સમજી પશ્ચાત્તાપ કરશે તો ‘ નવજીવન ’ ને આનંદ જ થશે.

હિંદુસ્તાનમાં જે સર્વ ધર્મોનું એક વિશાળ દુહાંબ સ્થાપવાનો ઈશ્વરી સંકેત દેખાય છે તેને વરા થવા માટે જ આપણને બધા ધર્મો વિષે સમ્યક્ જ્ઞાન થવાની જરૂર છે. પરસ્પરના ધર્મ વિધેના અજ્ઞાનથી પરસ્પર-સહિષ્ણુતા, પ્રેમ અને આદર પેદા ન થઈ શકે. પરસ્પર પરિચયથી જ દ્વેષ અને તિરસ્કાર તેમજ દુરાચલ નારા પામશે.

ચાદ રાખજે, વડાઓનાં ટોળાં વચ્ચે બેઠાં બનીને તમારે
જવાતું છે.

પૈસો અડતા નહિ, બાતું બાંધતા નહિ, જોડા પહેરતા
નહિ ને વાટમાં મળ્યે કોઈને સલામ કરવા થોભતા નહિ.

અને જે કોઈ ઘરને આંગણે તમે જઈ ઉભા રહો ત્યાં સૌ
પહેલું ઉચ્ચારજો: શાન્તિરસ્તુ । પુષ્ટિરસ્તુ । તુષ્ટિરસ્તુ ।

—લ્યુકની સુવાર્તા, અ. ૧૦-૩, ૪, ૫.

ઈથુનું અભિદાન

વિષયપ્રવેશ

ઈશુ સુતારનો ધંધો કરતો અને નવરાશના વખતમાં લોકોને ધર્મનો ખોલ આપતો. ચહુદી લોકોમાં કહિકે અવતારને વિષે એવી ધર્મમાન્યતા છે કે ભવિષ્યમાં મસીહાનો અવતાર થશે તે દયા અને પ્રેમ ઉપર દુનિયામાં ઇશ્વરી રાજ્યની સ્થાપના કરશે. એ ઇશ્વરી રાજ્ય પાસે છે એમ ઈશુ કહેતો અને લોકોને પ્રેમ અને સ્વાર્પણના પાઠ શીખવતો. મનુષ્યજાતિમાં બ્રાતૃભાવ એ તેનો સિદ્ધાન્ત હતો અને પશુખળનો તે કારમો વિરોધી હતો. ધર્મને ખાતર પ્રાણુ લેવો નહિ પણ પ્રાણુ દેવો, મારનારને સામું મારવું નહિ પણ સહન કરવું, શત્રુ ઉપર પણ પ્રેમ જ કરવો, એ તેના ઉપદેશનું રહસ્ય હતું.

તે કાળનાં ધાર્મિક પાખંડ અને ક્રિયાકાંડ સામે સ્વભાવિક રીતે જ તેનો નિર્ભય ઉપદેશ ચાળખાની અસર કરતો અને તેના અનુયાયીઓની સખ્યા દિનપ્રતિદિન વધ્યે જતી. ચહુદી ધર્મચાર્યોએ આમાં પ્રાણસંકટ જોયું અને શિતુરી તરીકે પકડી તે કાળના રોમન સત્તાધીશો પાસે તેને દેહાન્તદંડની શિક્ષા આપવાનો નિશ્ચય કર્યો. અહીંથી પ્રસ્તુત પ્રસંગનો આરંભ થાય છે.

બે હજાર વર્ષ ઉપર

જ્યુડાની* જોડે મ્હારે વાત થઈ તે જ ધડીથી મ્હારા
મનમાં ચકલું પેહું હતું. ધર્માચાર્ય વિષેની ખબર તો એના

---

* જ્યુડા ઇસ્કેરીઅટ કરીને એક જણ ઇશુના અનુયાયીઓમાં હતો. તે મૂળ પોતાના દેશને ધાર્મિક તેમજ રાજકીય શુભામીમાંથી મુક્ત કરવાનો અભિલાષી હતો. પણ જીસસની સર્વ પ્રવૃત્તિ પ્રેમ, શ્રાવણાવ અને આપસોગ હપર મંડાએલી હતી તે જ્યુડાને સ્વચ્છ નહિ. આખરે ધન અને પદવીની લાલચે અત્યારે તે ઇશુના વિરોધીઓના પક્ષમાં ભળી ગયો હતો અને ઇશુને પકડાવી આપવા તૈયાર થયો હતો.

મહોંએથી નિકળી ગઇ, પણ તરત જ એની મુખમુદ્રા જે રીતે કાવરીબાવરી બની અને પોતે કશું ન જાણતો હોય એમ બતાવવાને તેણે જે લોચા વાજ્યા તે કેમે કર્યા મહારી નજર આગળથી ખસે નહિ. મને અનિષ્ટની શંકા થઇ જ, અને મનને એમ તરંગોના ઘેઠા ઘડવા ન દેતાં હું સીધો ધર્માચાર્યને ઘેર પહોંચ્યો.

મૂળ તો ચહુદીઓનો ધર્માચાર્ય ખુદો અન્નાસ, પણ એણે ધન અને રાજ્યતૃષ્ણાને લોભે અનેક પાપ કરેલાં અને રોમન સત્તાધીશોની સંમતિ વગર અનેક લોકોના પ્રાણ લીધેલા તેથી રોમનોએ તેનું આચાર્યપદ ખૂંચવી લીધું. પણ અન્નાસ પૂરો ખટપટી હતો. એણે આથી ન હારતાં અનેક યુક્તિપ્રયુક્તિથી પોતાના જમાઈ કૈઆશને આચાર્યપદ અપાવ્યું. કૈઆશ તેટલો જ પાણ માણસ હતો અને એનું ધર્મજનન વિકરાળ હતું. એ મહારા બાપનો મિત્ર હતો અને મહેને ઝોળખતો.

હું સીધો એની બેઠકમાં જઈ પહોંચ્યો. એણે મહેને આવકાર આપી બેસાડ્યો. ‘હું તમારી જોડે એકાન્તે કંઈ વાત કરવા આવ્યો છું,’ મહેં કહ્યું, અને એણે ચાકરોને બહાર જવા આજ્ઞા કરી.

કૈઆશ ઉંચો પડછંદ જેવો અને શરીરે સુકલકડી હતો. લોહીમાંસ હતાં જ નહિ કહીએ તો ચાલે. એનો ચહેરો એના ધર્મજનન જેટલો જ વિકરાળ હતો. પાતળા હોઠ અને સીંચાણા જેવી એની આંખો એના કુટિલ નિશ્ચ મનની સાક્ષી આપવાં હતાં.

કંઈક ત્રાસેલે અવાજે તે બોલ્યો: 'આવા વખતમાં જોડસલેમમાં તારા જેવાને શાં કામ અટકી રહ્યાં છે ? તારે અહીં ન રહેવું જોઈએ. શહેરમાં બધી ધમાધમ છે.'

'હું એ વિષે જ કહેવા માગું છું.' મહેં કહ્યું.

તેણે મુરખ્ખીપણાનો ફવાબ આણી કહ્યું: 'મહેં સાંભળ્યું છે, તું આજકાલ જૂરી સોબતમાં પડ્યો છે એમ કહેવાય છે, અને એમાં તારૂં ભલું નથી એ હું તને કહી દઉં છું.'

'તમે ઇશુની સોબત વિષે કહો છો ? અલબત્ત, એ મહારો પરમમિત્ર છે.' મહારૂં અન્તર વલોવાવા લાગ્યું.

'એમ હોય તો એ મિત્ર ભયંકર છે. તારા બાપની ખાતર હું તારી ઘણી ગમ ખાઉં, પણ મહારી ધીરજને હદ બહાર તાવવી છોડી દેજે. તમે લોકોને આ નિતનવાં ટીખળ શાં ? મહારૂં માનીને છાનોમાનો તારે ગામ ચાલ્યો જા અને આ ઇશુને એના કરમનાં ફળ માણવા દે. જીવાનીઆઓને માટે કેવો ભયંકર માણસ !'

મહારાથી હવે ન રહેવાયું. 'કાણુ કહે છે કે એ ભયંકર માણસ છે ?' હું ઉંચે સાદે બોલી ઉઠ્યો.

'હું પોતે કહું છું. લોકોને એ બહેકાવી રહ્યો છે.'

'તમે કદિ એને મળ્યા છો ? એના સમાગમમાં આવી એની જોડે વાત કરી છે ?'

'મહેં એને કદિ જોયો નથી.' એણે ગરમ થઈ કહ્યું.

'ત્યારે તમે કેમ જાણ્યું કે એ લોકોને બહેકાવે છે ?'

'મહેં એના ધર્મરાજ્યની વાતો સંકડો વેળા સાંભળી છે.' મહેને વાદમાં ઉતરતો જોઈ એ અસહ્ય હોય એમ તે

ખરાડ્યો; 'લોકોને કામદો તોડવા અને વ્યવસ્થા નામે જડથી કિપાડી ફાડવા એ ઉસ્કેરી રહ્યો છે. એ નહોતો ત્યાં સૂધી આપણા દિવસ લોકોમાં કરી પળભળાટ નહોતો અને પ્રજાઆખી શાંતિ ભોગવતી હતી. એના ઉપદેશથી જ લોકોમાં અસંતોષ ફેલાઈ ગયો.'

'ધર્મરાજ્યની વાત તો આપણાં જ શાસ્ત્રોમાં લખી છે.' મહેં કહ્યું.

'ત્યારે એ પોતે શા સાર લોકોને કહે છે કે એનું ધર્મરાજ્ય રાજ્યકર્તાઓને ગમવાનું નથી ? શું અમે શાસ્ત્રો ને સ્મૃતિકારોને નથી વાંચતા ? ઈશુ તે વળી શું નવું શીખવવાનો હતો ?'

'તમે જાણો છો તે બધું તમે લોકોને ક્યાં શીખવો છો ?' મહેં હિમ્મતથી કહ્યું.

'અગ્ન જનને શાસ્ત્ર કેમ શીખવાય ? અનધિકારી લોકો રાજ્યભાર કેમ ખેડી શકે ? ઈશુને રાજ્યકારોબાર બાજુ કે કઠોળ એનું શું બાન ? એનું સાંભળીએ તો આશતને આરો જ ન રહે. રાજ્ય તો ડાહ્યા કરે અને ડહાપણ જેને નવરાશ હોય તેને મળે. જે દરેક જણ ખેતી કરવા અને પરસેવો કિતારવા જ એસે તો નવરાશ કોને રહે ?'

જાણે બાળકને સમજાવતો હોય એમ એ મહારી જોડે બોલતો હતો.

'પણ ખીજાઓ ઉપર રાજ્ય ચલાવવાથી શું ડહાપણ કલહું નાશ પામતું નથી ?' મહેં પૂછ્યું.

તે મહારી સામું જોઈ રહ્યો અને મહેને પામલ બહુતો હોય તેમ બોલ્યો: ‘આવું જ બૂસું ઈશુ તમારા બધાનાં બેગમાં ભરે છે ને ?’

મહે જવાબ આપ્યો: ‘ઈશુ તો કહે છે કે જ્ઞાનીની અજ્ઞાનીને શીખવવાની પ્રજા છે અને સમરથની દુર્બળને મદદ કરવાની.’

કૈઆર ધડીભર મૌન રહ્યો, પછી અકળાઈને બોલ્યો: ‘આવું ધર્મરાજ્ય ત્રણ દહાડાએ ટકે ?’ જરા અટક્યો ને વળી બોલ્યો:

‘આ માણસને મનુષ્યસ્વભાવનું ભાન જ નથી. લોભ, અદેખાઈ, દ્રેપ, અસૂચા, મનુષ્યસ્વભાવ છે. પ્રજા જો ઈશુનો ઉપદેશ ગ્રહણ કરે તો મનમાં આવે તે કરનારને લગામમાં રાખે કોણ અને લોકોને બચાવે કોણ? અને રાજ્યકારોબાર જ એ સ્થિતિમાં કંઈ રીતે ચાલે? અને એવા ધર્મરાજ્યમાં કોઈ તરખહું તોડીને બે કરવાની તસ્દી જ શું કરવા લે? ખેતી શી ને વાત શી? અરે નાદાન! રાજદંડ વગર તે કદિ રાજ્ય ચાલતાં હશે ને સુસેહ શાન્તિ જળવાતી હશે?’

કૈઆર આ બધું દુનિયાનું ડહાપણ એવી તો હૈયા-ધારણથી મહેને પઠાવી રહ્યો હતો કે હું દબાઈ જ ગયો, અને ક્ષણવાર એ જ આ દુનિયાનો પરમ સત્સિદ્ધાંત હોય એમ મહેને થઈ આવ્યું. પણ ખીજ જ ક્ષણે ઈશુની પ્રેમ અને કરુણા વરસતી આંખો મહેને સાંભરી આવી અને હું બોલી ઉઠ્યો:

‘ઈશુનો ઉપદેશ તો એ છે કે પ્રેમની શક્તિ ડરના કરતાં મોટી છે.’

કૈઆણ ખંચાયો. મર્મભેદી તીર વાગ્યું હોય એમ તે મારી ઉપર આવ્યો અને ધુરુષ્યો: ‘ આ માણસે તને પાગલ કરી મૂક્યો છે. એ છે તેવો તને એ દેખાતો જ નથી. પણ સાંભળ, એને તો જૂનું બધું જડથી ઉપાડી મૂકવું છે. આ નવા જમા જૂના કાઠાને કેમ કરી એસવાના ? કારણ એને એના પોતા શિવાય ખીજ કોઈની સત્તા જ ચાલવા દેવી નથી. ધરમૂળથી રાજપલટો. ’

‘ એ તો પ્રજનો અંતરપલટો માંગે છે. માણસોનાં અંતઃકરણમાં જ નવી વસ્તુ સ્થાપવા માંગે છે. એ વસ્તુ પ્રેમ. ’

કૈઆણે હોઠ ભીંસ્યા. ‘ એ બધું બંડ છે, નર્ચુ બંડ છે અને જમાત એની ખબર લેશે. ’

હું ગભરાયો અને વચ્ચે બોલ્યો: ‘લોકો એના ઉપદેશને અવળા અર્થમાં લે છે. તમારી આગળ પણ એવા જ અવળા અહેવાલો રજૂ થયા છે. મેં ઇશુને પ્રેમ અને શાન્તિ શિવાય ખીજ કશાનો જ ઉપદેશ આપતાં કદિ પણ સાંભળ્યો નથી. ’

‘ મ્હને ખરૂં ખોટું સમજવાની ને પારખી જ્ઞેવાની અક્કલ નથી શું ? ’ તિરસ્કારપૂર્વક તે મ્હારી પર ધસી આવ્યો. ‘ આ મ્હોટો મને ધર્મચાર્યને શીખવવા આવ્યો છે ! ’

હું ઉકળી ઉઠ્યો પણ મ્હેં મ્હારા ગુસ્સાને દાખ્યો. ઇશુને વિષે હું ગભરાઈ ઉઠ્યો હતો અને એ વર આગળ બકરી બની હું બોલ્યો:

‘ ઇશુ મ્હારો મિત્ર છે અને હું એને મ્હારા જીગરથી ચાહું છું. મ્હારી ખાતર પણ તમે એની ઉપર દયા નહિ કરો ? ’

એ બોલ્યો નહિ. માત્ર એની વિકરાળ નજરને મહારી નજર મળી અને મેં જોયું કે મારો પ્રયત્ન બધો થુંક વલોવવા સમાન હતો. દયા જોડે એને ઓળખાણ નહોતું. વાળના બે નિર્જીવ તાર વચ્ચે ઝણકાર હોય, પણ એના અંતરમાં કશાનો પણ પડવો પડે તેમ ન હતું. જીવતા માણસનું માંસ લાલચોળ સાણસે તોડાતું એ નજરે જુએ, પણ એનું રૂવાંડું સરખું ખડું થાય એમ નહોતું. આ નિષ્કૃષ્ટતાની એને કશી જ શરમ નહોતી, કારણ એ તદ્દન જડ હતો. આ આપઅધાપાના ખડક ઉપર હું કશો લીસોટો પાડી શક્યો નહિ. નર્ચા હાથનાં આંગળાં વડે ઝીંચનના કિલ્લાને પાયામાંથી ઉખેડવા મથવા સમાન એ હતું.

છતાં ઉઠતા પહેલાં એક છેલ્લો પ્રયત્ન કર્યા વિના મહારાથી ન રહેવાયું અને હું બોલ્યો:

‘તમે મહને ચેતવ્યો છે, પણ હુંયે તમને ચેતવવા ઇચ્છું છું. ઇશુને કચડી નાંખવો રમત નથી એ યાદ રાખજો. લોકો એને કેટલો ચાહે છે એની તમને બાળ નથી. એના અનુયાયીઓ ગણ્યા ગણાય એમ નથી.’

કૈઆર મહારી સામું જોઈ રહ્યો અને બોલ્યો: ‘એના બધા અનુયાયીઓ એને ચાહે જ છે એવું નથી.’

હું ઉઠ્યો. પણ કૈઆરનું છેલ્લું વાક્ય મહારા મન પર ચોંટી બેઠું. મહારા અંતરમાં એકાએક અજવાળું પડ્યું. જથુડાએ વિશ્વાસઘાત કર્યો છે એ વિષે મહારા મનમાં શંકા ન રહી. એ છેલ્લું વાક્ય હિંચારું ત્યારની કૈઆરની નજરમાં જ ચોખ્ખું હતું કે એની અને જથુડાની વચ્ચે કંઈ

ને કંઈ સંતલસ થયો હતો. કૈઆણું ધર છોડતાંની સાથે હું નિકોદમને ઘેર દોડ્યો.

આરીમેથાનો યૂસ૨ પણ ત્યાં જઈ તો. બન્ને આગળ મ્હેં મ્હાફં અન્તર ઠાલવું. સૌ ચિન્તામાં પડ્યા. અન્તે નિકોદમ બોલ્યો:

‘જ્યુડાએ સંતલસ કર્યો હશે, પણ મ્હને નથી લાગતું કે આજ ને આજ કંઈ થઈ શકે. જમાત એમ તાબડતોબ કંઈ કરી શકે નહિ; અને પેસોવરનો ઓચ્છવ તો છેક આવી લાગ્યો છે. છતાં કૈઆફ એને આજે જ રાત્રે પકડે અને જમાત પાસે કાલે ને કાલે સજા કરાવે તોપણ એને મારી નાંખવાને વખત રહે તેવું નથી. સજા કરતાં પણ એક દિવસ તો જાય જ, અને ત્યાં તો પેસોવર શરૂ થઈ જાય છે. ઓચ્છવના દિવસોમાં સજા નિર્પિંદ છે. હા, ઓચ્છવ વીત્યા બાદ એ લોક એને જરૂર પકડશે. એટલે હાલ તો આપણે ઈશુને અહીંથી ખસેડી દમ્મએ એટલું જ.

અસ, એ પ્રમાણે જ આખરનો નિશ્ચય થયો. નિકોદમ પહાડની તળેટીએ જૉનને ઘેર ઈશુની ખબર કહાડે, યસ૨ વાહનની સવડ કરી દરવાજા બહાર બેથની આગળ તૈયાર રહે અને મ્હારે જ્યુડાના કહેવા ઉપરથી ઓલુના પહાડ પર ગાસીમાના ઉપવનમાં કદાચ ઈશુ હોય એ અટકળે ત્યાં એની શોધ કરી એને ચેતવવો અને બેથની આગળ તેડી લાવવો, આવો દરાવ થયો અને અમે સૌ પોતપોતાને કામે નિકળી પડ્યા.

૩-૫-૩

ઝાણાની ખીણ એટલી બધી ઉંડી અને સીધી છે કે માણસ બન્ને હાથના ટેકા દબને પંચ બહુ મુશ્કેલીથી ચડી ઉતરી શકે. તેની પાછળ એક ટૂંકી પગડંડી છે. તે રસ્તે એાલુના પહાડ પરથી કેદરાના ઝરણુ પાસે ઉતરાય છે. બન્ને મેં એ ઝરણું એાળંગાને એાલુની ઝાડીમાં થઈ પહાડ પર ચડવા માંડયું ત્યારે સૂર્ય આંધળી રહ્યો હતો અને ઝાંસીમાના

ઉપવનમાં નીરવ શાન્તિ પથરાઈ રહી હતી. કોઈ દષ્ટિએ પડતું ન હતું. બહુ આતુરતા છતાં હું સ્ટેજ ધીમે પડ્યો અને મને ચડેલો આસ જરા નીચે બેઠો. અહીંની શાન્તિમાં શહેરના ઘોંઘાટ અને અત્યાચારો સ્વપ્નવત્ થઈ ગયા. ઇશ્વર પણ આવા સ્થળમાં બે ઘડી વિચરવા મન કરે !

પહાડની ટોચ નજીક આવતાં ઝાડી આછી થઈ ગઈ અને પર્વતના વળાકારના ઘાટના ભીંત જેવા ઉભા કાળા ખડકો દેખાવા લાગ્યા. હું હવે પહાડની પહોળી પીઠ ઉપર આવી પહોંચ્યો. આથમતા સૂર્યનાં લાંબાં કિરણો ચોતરફ પથરાઈ રહ્યાં હતાં. પૂર્વ દિશાએ વિદરાંનાં ભૂખરા બિહામણા ટેકરાઓની પેલીપાર મોઆખનાં શિખરો ભગવા રંગથી રંગાયાં હતાં અને દૂર દૂર કાળા સમુદ્રનો પ્રકાશમાન આસમાની પટ સ્થામ બનતો જતો હતો. પશ્ચિમમાં લાલ સંધ્યાએ જેઠ્ઠસલેમના મિનારાઓને ઘેરા ગુલાબી બનાવી દીધા હતા અને ગઢની બહારના ભાગમાં જાણે કે જ્યાં ત્યાં અગ્નિ ચેતાઓ હોય તેમ આસપાસની સપાટ શિલાઓ અને ખડકોમાં સંધ્યાની લાલી છવાઈ રહી હતી. આ સંધ્યાના ભવ્ય તેજઃપુંજમાં જેઠ્ઠસલેમ એટલું નજીક લાગતું હતું કે જાણે અહીંથી પથર ફેંકીએ તો જરૂર જેઠ્ઠસલેમના મુખ્યમંદિરના ચોકમાં જઈને પડે. આમ છતાં ત્યાંના કોલાહલનો તો આટલી ઊંચાઈએ અવાજ સરખો પણ આવતો નહોતો. આ સ્થાન તદ્દન સૂકું અને ઉજ્જડ હતું અને છતાંયે કોઈ અદ્ભુત સૌન્દર્યથી ભરેલું લાગતું હતું.

ઘડીભર હું જે કામે નિકળ્યો હતો તે ભૂલી ગયો અને આસપાસની ભવ્યતામાં લીન થઈ ગયો. એટલામાં મહારા

ખભા ઉપર કોઇનો હાથ પડ્યો. પાછળ ફરીને જોઉં છું તો તો ઈશુ.

મ્હારો આનંદ વાદળાની પેરે સરસી ગયો અને શોકસાગર ઉલટ્યો. તે પોતે તો સામાન્ય જગતથી નિરાળો જાણે કોઇ ખીજ જ દુનિયાનો માણસ હોય તેવા દેખાતો હતો. મને બહુ દિલગીર જોઈ તેણે મને સોડમાં લીધો, અને મારા ખભા ઉપર હાથ ટેકવીને મારા કુશળસમાચાર પૂછ્યા. હું કંઈ જવાબ આપી ન શક્યો. તેને માથે જે જોખમ ઝંઘૂમતું હતું તે જ મ્હારી આંખ સામે તરી રહ્યું હતું અને હું દુઃખથી દબાઈ ગયો.

‘જીસસ !’ એને મેં કંપતા સ્વરે કહ્યું, ‘હું તને ચેતવવા આવ્યો છું. હું કેઆફને મળીને આવું છું અને તારે અહીંથી તાબડતોબ નાસી છૂટવાની જરૂર છે.’

તે આછું હસ્યો ને બોલ્યો: ‘ક્યાં નાસી છૂટું? ઈશ્વરની ઇચ્છાથી માણસ કદિ છૂટી શકે ખરો? નાસીને ક્યાં સ્વર્ગમાં જતો રહું? ત્યાં તેનું જ રાજ્ય છે; નરકમાં સંતાડું તો ત્યાં પણ તે નથી શું?’

‘પણ તું અહીં રહીશ તો એ લોક તારો જીવ લીધા વગર રહેશે નહિ,’ મેં ગભરાઈને કહ્યું.

‘મરણવિષયમાં પણ ઈશ્વર જ આપણો ભાગ્યનિયામક છે,’ તેણે જવાબ આપ્યો. ‘મ્હને આવી સ્થિતિમાં મૂકવામાં તેનો કંઈ ને કંઈ અગમ્ય ઉદ્દેશ હશે! તેણે મ્હને જે પ્રેરણા આપી તે સંદેશ મ્હેં જગતને સંભળાવ્યો છે. જે આથી મ્હારા દેહનો અન્ત આવે તો તે મ્હને મંજૂર છે. ઈશ્વરને અધીન રહેવામાં જ વિશ્વનું અનન્ત કલ્યાણ સમાયલું છે.’

હું તેને ખૂબ ચાહતો હતો. મહેને લાગ્યું કે મહારા
અને તેના આત્મા વચ્ચે રહેલ અન્તરૂપટ આજ અચાનક
ખસી ગયો. તેનો વિનાશ નજીક છે એ વિચારે મહેને
એટલો બધો ઘેરી લીધો કે મહારી આંખમાંથી અશ્રુધારા
વહેવા માંડી.

‘પણ આમાંથી છૂટવાનો શું એકંકે રસ્તો નથી ?’
હું બોલી ઉઠ્યો.

‘ઈશ્વરની કોઈ પણ બક્ષીસને આપણાથી ઠેલી શકાય
નહિ. તે મરણુ આપે તો તે પણ મહારે તેટલી જ
પ્રસન્નતાથી સ્વીકારવું બેઠએ.’ થોડીવાર તે બોલ્યો નહિ.
તેના અન્તરમાં કાંઈ વલોવાતું હતું.

‘મહે’ સર્વ માણસોને પ્રમાદમદિરાથી ચક્ર્યૂર બોલ્યા;
કોઈને તરસ્યું ન દીધું. મહે’ મહારો આત્મા ખાલી કર્યો,
પણ કોઈને તેની કશી પરવા નથી. અરે લોકો !’

તેના મ્હોડા ઉપરથી પરસેવાનાં ટીપાં ટપકવા લાગ્યાં
અને તેણે પોતાની બહાંમથી મ્હોડું ઢૂંછી નાંખ્યું.

‘મહે’ લોકોને જીવનધર્મ સમજાવ્યો, પણ તેઓને પ્રેમ
કરવો નથી ગમતો; એકબીજાનો દ્વેષ કરવામાં જ તેમનો
આનંદ છે. તેઓના ઉપર જે દુઃખવાદનો વરસવાનાં છે
તેમાંથી હું તેઓને શી રીતે બચાવું ? પોતે શું કરી રહ્યા છે
તેનું તેમને જ્ઞાન નથી. અત્યારે તો તેઓ ઈશ્વરનો ઈન્કાર
જ કરી રહ્યા છે.’

તે બે કલાક આગળ ચાલ્યો અને વિદરા ઉપર નબર
ફરવતો એક સિદ્ધા ઉપર હાથ ટેકીને ઉભો. ઝળા સમુદ્રનો
નીલ વર્ણ હવે તદ્દન શ્યામ થઈ ગયો હતો અને ભૂખરાં

વાદ્યો મોઝામ્પનાં શિખરો પર જ્યાં ત્યાં આઘોટતાં હતાં. સંધ્યાની લાલી હળુ જેસલેમ ઉપર ટકી રહી હતી. જોતજોતામાં તે પણ જતી રહી અને અમારી આસપાસ અંધકાર વ્યાપી રહ્યો.

ઈશુ મૌનપણે સંધ્યાને આમ ઓસરી જતી નિહાળી રહ્યો. હું પણ તેના બોલવાની વાટ જોતો તેની પાછળ શાન્તિથી ઉભો. જ્યારે તેણે ફરી બોલવા માંડ્યું ત્યારે મ્હને માલૂમ પડ્યું કે તે મારાથી જરા દૂર હતો.

‘આજે હું બળવાખોરની પંક્તિમાં છું, પણ દુનિયા સદાને માટે સાચું જોડું પારખનાર વિનાની રહેવાની નથી. જ્યારે દુનિયા મ્હારા સંદેશાનું રહસ્ય સમજશે ત્યારે પોતાના કૃત્યને સમજશે અને પશ્ચાત્તાપપૂર્વક ઈશ્વરી રાજ્ય સ્થાપવા એકત્ર થશે. દ્વેષનો દિગ્વિજય લાંબો કાળ ટકી શકતો નથી. તે શક્તિહીન છે. પોતાના વિજયમાં તે ખીજા કોઈને બેળવી શકતો નથી. પણ પ્રેમ ઈશ્વરી સંપત્ત હોઈ બળવાન છે અને ગમે તેટલાં કષ્ટ સહન કરવાને શક્તિમાન છે. હું હાઈ છું, પણ મારી પછીના જરૂર જીતશે; કારણ કે ઈશ્વર સદા જીતે છે.’

એક કાબરચીતરૂં ધૂવડ લીચ ઝાડીમાંથી નિકળી પાસેની ખીણમાં શિકાર શોધતું ઉડી ગયું. ઈશુ તેને ઉડતું જોઈ રહ્યો. પછી તે બોલ્યો:

‘મરણુ ખરેખર વિકટ છે; પણ આખી સૃષ્ટિ મરણુધીન છે. મ્હું અનેકને મરતા જોયા છે. હવે મ્હારો વારો આવ્યો છે. આ માર્ગે દરેક પ્રાણીને આખરે જવાનું જ છે. તું

ચોલ, હું એકાન્તમાં ઈશ્વરપ્રાર્થના કરવા જાઉં છું.
મનુષ્યનો શાન્તિદાતા ઈશ્વર છે. તેની પ્રાર્થના કદિ અફળ
જતી નથી.’

અને એકાન્તમાં પ્રાર્થના કરવા તે મ્હને છોડાને ખુલ્લા
મેદાનમાં થઇ આલુની ઝાડીમાં અદસ્ય થઇ ગયો.

સમર્પણ

રાત્રિ પડી ગઇ હતી. હું આસપાસના અવાજો સાંભળતો પર્વતશિલાની ઓથે જ બેસી રહ્યો. મેદાનની આસપાસ વિચિત્રવર્ણાં ધૂવડો આમતેમ ઉડી રહ્યાં હતાં અને તારાઓ એક પછી એક દ્રષ્ટિગોચર થવા માંડ્યા હતા. આકાશ તારાઓના ઝગઝગાટથી શોભી રહ્યું હતું.

હું ઉંઘી જ ગયો હોઝય, કારણ કે અચાનક હું ચમક્યો અને ઉભો થઈ ગયો. મ્હને લાગ્યું કે વખત બહુ વહી ગયો હતો અને હવે જરૂર કાંઈ નવાજૂતી બનશે.

ધૂવડો જતાં રહ્યાં હતાં અને સર્વત્ર શાન્તિ વ્યાપી રહી હતી. દૂર દૂર ખીણની પેલીપાર મુખ્ય મંદિરનો કિલ્લો દેખાતો હતો ત્યાં નજર જતાં સળગતી મદ્દાલોને મેં આમથી તેમ હાલતી જોઈ. મથાલો ઘડીવાર દેખાઈ અને ઘડીમાં અદૃશ્ય થઈ અને પાછી કિલ્લાની બીંત પાછળ દેખાઈ. થોડીવારમાં લોકો દરવાજાખ્ધાર નિકળતા દેખાયા.

મ્હારી પાછળ ખખડાટ સંભળાયો અને પાછો ફરી જોઈ હું તો અંધારામાં લાંબો દેખાતો ઈશુ મ્હેં મ્હારી સમીપ દોડો.

‘જો!’ તેણે કહ્યું, ‘તેઓ મ્હને પકડવા આવે છે. ચાલો આપણે જઈએ.’ અને પછી ‘આ આપણે છેલ્લો મેળાપ છે.’ એમ કહી તેણે મને હૈયાસરસો ચાંપ્યો અને પર્વત ઉપરથી ઉતરવા માંડ્યું. હું ગભરાયેલો તેની પાછળ પાછળ ચાલ્યો.

પહાડની તળેટી આગળના એક બગીચામાં પીટર, જેમ્સ અને જૉન ઉંઘતા હતા. ઈશુ તેમને જોઈ રહ્યો.

‘હું બહુ ઇચ્છું છું કે તમે આરામપૂર્વક ઉંઘ્યાં જ કરો. પણ સમય બરાઈ મયો છે, અને જમીડા તદ્દન નજીકમાં છે,’ અને તેણે તેમને ઉઠાડ્યા.

ઉડી ખીણમાંથી હથિયારબંધ આદમીઓનો અવાજ આવવા માંડ્યો અને કેદરાંના ઝરણુ આગળના નીચાણમાં

દીવાઓ ધડીક ઢંકાઈ ગયા. ઇશુ સાંકડી ફેડી ઉપર થઈને ઉતરવા લાગ્યો અને અમે તેની પાછળ પાછળ ચાલ્યા. ઓલુની ઝાડી આછી થઈ જાય છે ત્યાં તે થોભ્યો અને અમે તેની આસપાસ વીંટળાઈને ઉભા.

ઘડીમાં સામે આવતા માણસોને પગથિયાં બતાવવા ઉંચી ધરેલી મશાલો ફરીથી દેખાઈ. મશાલોના અજવાળામાં સૌથી આગળ ચાલનાર સ્પષ્ટ ઓળખાતો હતો. તે મુખ્ય મંદિરોનો કોઈ ધર્માધિકારી હોય એમ લાગતું હતું. તેની પાછળ જ જ્યુડા ઇસ્કેરીઅટ હતો.

અમે તેની રાહ જોતા શાન્તિથી ઉભા હતા એ જોઈને તે અધિકારી જરાક વિસ્મયપૂર્વક થંભ્યો અને પછી જેમ્સ તરફ આવવા લાગ્યો; પણ જ્યુડા તેના કાનમાં ગણગણ્યો ‘નહિ, તેને નહિ’ અને પોતે જ ઇશુની આગળ આવ્યો અને ભેટવા માગતો હોય એમ ઇશુનો હાથ પકડ્યો. ઇશુએ પોતાનો હાથ તેના હાથ ઉપર મૂક્યો અને તેની સામે એકીટસે જોઈ રહ્યો. પછી જરાક નીચા વળી તેણે જ્યુડાને ચુંબન લીધું.

‘ભાઈ,’ તેણે કહ્યું, ‘તું જે કામ માટે આવ્યો છે તે ખુશીથી કર.’

આટલું થતામાં તો ધર્માધિકારીના લોકોનું ટોળું તેમને વીંટી વળ્યું અને તેમણે ઇશુનો કબજો લઈ તેને મજબૂત પકડ્યો. આ જોઈ પીટરની આંખ ફરી અને મ્હોટી તલવાર કહાડી નિમેષ માત્રમાં ટોળા વચ્ચે માર્ગ કરી તે સામે આવી ઉભો. ઇશુનું મ્હોં લેવાઈ ગયું. બળ કરીને તેણે કહ્યું:

‘પીટર, તલવાર મ્યાન કર. મ્હેં તને નથી કહ્યું કે જે તલવારનો આશ્રય લેશે તે તલવારથી જ મરશે?’

પીટર ઝંખવાણો પડ્યો અને સ્તબ્ધ થઈ ગયો. ઈશુએ ધર્માધિકારી તરફ વળીને કહ્યું:

‘કાઈ ચોરલૂંટારાને પકડવો હોય તેમ આ બધું ધાડું લઇને શા સારૂ આવ્યા છો? અને આ તલવારો શી? આ બાલાં શાં? શું હું મુખ્ય મંદિરમાં રોજ ખુલ્લી રીતે ઉપદેશ કરતો નથી? ત્યાં આટલા દિવસ મને કાં ન પકડ્યો?’

કોઈ કશો જવાબ આપી શક્યું નહિ. ઈશુ પણ કશું વધારે ન બોલતાં તેઓ સાથે પર્વત ઉપરથી નીચે ઉતરવા લાગ્યો. હું તથા પીટર ઈશુની પાછળ પાછળ ચાલ્યા. માત્ર જ્યુડા એલુની તળેટીના બગીચામાં પાછળ રહી ગયો.

રાતોરાત

ઇશુને લઇને લોકો ઝીઝનના કિસ્લામાં ધર્મીયાર્થના
મ્હેલ આગળ આવ્યા ત્યારે મધરાત વીતી ગઇ હતી. અને
ઇશુને અનાસની આગળ રજુ કરવો કે કૈઆર આગળ એ
વાતની પણ લોકોમાં મુંઝવણ ઉભી થઈ; કારણ ધર્મીયાર્થ-
પદનો ફેરફાર ધરમેળે થયો હોવાથી લોકોમાં હજુ તેની પૂરતી

જાણુ થઈ નહોતી. અંતે લોકો મહેલમાં અમાસ રહેતો હતો તે બાળુએ ઇશુને લઈ ગયા. દરવાન સ્ત્રીએ કહ્યું: ' મોટા આચાર્ય' નિદ્રાવશ છે. '

ધર્માધિકારી ટાળાને મોખરે હતો. તેણે જવાબ આપ્યો: ' આ માણસને તાબડોતોબ હાજર કરવાનો ધર્માચાર્યનો હુકમ છે. '

મહેલમાંનો એક માણસ અમાસને જગાડવા અંદર ગયો. થોડીવારે તે પાછો આવ્યો અને આરોપીને લઈ અંદર જવા પેલા અધિકારીને કહ્યું. દરવાન બેલા મને ઝાળખતી. તેનો લાભ લઈ હું પણ પીટર સાથે અંદર ધુસ્યો.

અમાસ અંદરના ઝોરડામાં બેઠો હતો. તેનું વૃદ્ધ શરીર અવસ્થાને લીધે કમ્મરમાંથી વળી ગયું હતું અને તેનાં કૃશ હાથમ્હોં ઉપર કરચલીઓ વળી હતી. તેનો અવાજ અસ્થિર અને જોખરો હતો. ઇશુને પકડી લાવનારાઓને તેણે કેટલાક પ્રાસ્તાવિક સવાલો પૂછ્યા. પછી ઇશુ તરફ વળ્યો:

' તારે શું કહેવું છે ? તારા ઉપર કાયદાનો ભંગ કર્યાનો આરોપ છે. તારી પાસે કશો બચાવ છે ? '

ઇશુએ વૃદ્ધ અમાસ સામી નજર માંડી અને બોલ્યો: ' ધરને ખુણે આમ મધરાતે માણસ ઉપર કામ ચલાવવાનું તમારા કાયદામાં છે શું ? મારી વિરુદ્ધ સાક્ષી આપનાર ક્યાં છે ? '

અમાસ મૂંઝાયો. લોકો પણ ઇશુની વાત સાચી હતી એ તુરત મનથી સમજી ગયા અને એકબીજા સામું જોવા લાગ્યા. ચહુદીઓના કાયદા મુજબ મોતની સજા થાય એવા

આરોપની તપાસ દિવસે ખુશ્તી રીતે અને જમાતના પંચ સમક્ષ થવી જોઈએ અને આરોપ મૂકનાર પક્ષ તરફના બધા સાક્ષીપૂરાવા રજૂ થયા જોઈએ એવો નિયમ હતો.

આખરે અજાસ બોલ્યો: ‘આ કેસ મારી આગળ શું કરવા લાગ્યા? આને મૂળથી જ કૈઆફ આગળ લઈ જઈને રજૂ કરવો જોઈતો હતો. કૈઆરના હાથમાંનું આ કામ છે.’

એના સાદમાં અનિશ્ચિતતા સ્પષ્ટ હતી અને પોતાની મુશ્કેલીમાંથી રસ્તો જડતાં અંતે તે ચોક્કસ સ્વરે બોલ્યો: ‘એ જ બરોબર છે. કૈઆફ આગળ જ એને લઈ જાઓ.’ અને લોકો ધીમે ધીમે પાછા રસ્તા હતા એટલામાં તેણે ઉમેર્યું:

‘રાતનો વખત છે; એને બાંધીને લઈ જાઓ તો દીક. અહીંયાં જ બાંધો અને પછી લઈ જાઓ.’

એક જણ દોરડું લઈ આવ્યો અને માણસાએ ધીમે બાંધ્યો. પછી અજાસને નમન કરીને લોકો મહેલની બીજી બાજુએ કૈઆરના વિશાળ હોલમાં ધીમે લઈ ગયા. આ હોલમાં જ અનેક વેળા જમાતનું પંચ ભેળું થતું. અમે જરાવાર ખોટી થયા હોઈએ એટલામાં કૈઆફ દાખલ થયો અને પોતાના ઉચ્ચાસન પર બેઠક લઈ ગુનેહમારને રજૂ કરવા હુકમ કીધો. તેના ચહેરા ઉપર નિશ્ચય હતો, તેની આંખો ચિકાર શોધતી હોય તેમ તરવરતી હતી અને તેના હોઠમાં કર્કશતા અને દહતા ભરી હતી.

લોકો ઝટ ઇશુને આગળ લાવ્યા. દોરડાના બંધનથી ખેંચાઇને તેનાં વસ્ત્રો અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગયાં હતાં અને તેની મુદ્રા ત્રાસેલી હતી. કૈઆફે તેના પર પોતાની બાજુ જેવી આંખો ઠેરવી માથાથી પગ સુધી તેને નિહાળ્યો. પછી બોલ્યા:

‘નાનરથનો ઇશુ તું જ કે?’

ઇશુએ જવાબ આપ્યો: ‘હું જ.’

‘તું મોટે દેવાંશી હોવાનો દાવો કે છે, પોતાને પયગંબર કહેવડાવે છે અને ઇશ્વર તરફથી સંદેશ લાવ્યાની બહી બહી વાતો કરે છે ખરું ને? અને તું એકલો કેમ? તારા સાથીઓ બધા ક્યાં ગયા?’

ઇશુ મૌન રહ્યો. તેની આંખો ગ્લાનિ વરસતી ગંભીરપણે કૈઆફ ઉપર ફરી રહી. પણ તેના મૌનથી કૈઆફ સળગી ઉઠ્યો:

‘તેં જે ગંભીર ગુન્હો કર્યો છે તેને સાફ તને મોતની સજા થઈ શકે એનું તને જ્ઞાન છે? અહીં આ બાબતમાં તારો જવાબ માગવામાં આવે છે ત્યારે તું ઉત્તર આપવા ઇન્કાર કરે છે શું?’

ઇશુએ બોલવા માંડ્યું. તેના પ્રત્યેક બોલમાં નરમાશ હતી:

‘મેં કદિ ખાનગીમાં ઉપદેશ કર્યો નથી. ખુલ્લી રીતે અને છટેચોક દુનિયાને મારે જે કંઈ કહેવાતું હતું તે મેં કહ્યું છે. જ્યાં યહુદીઓ દરરોજ એકઠા થાય છે તેવી જાહેર જગ્યાઓમાં, આખ્યાનમંદિરામાં અને મુખ્ય મંદિરના ચોગાનમાં જ હું હમેશાં ઉપદેશ દેતો આવ્યો છું.’

‘પણ તેં પયગંબરપણાની અને ઈશ્વરના સંદેશાની વાતો કરીને ચલુદી ધર્મની નિંદા કરી છે કે નહિ ?’

ઇશુના અવાજમાં કંઈક કડકાષ આવી અને તેણે જવાબ દીધો:

‘એ મને શું કરવા પછો છો ? જેમણે મને ઉપદેશ દેતાં સાંભળ્યો છે તેમને પૂછો. હું શેનો ઉપદેશ કરું છું એ તેઓ જાણે છે.’

કેઆદના મ્હોં પર ક્રોધાગ્નિ બભૂકી ઉઠ્યો. તે પોતાના આસન ઉપર અરધો ઉભો થઈ ગયો. આ ભેદપાસે ઉભેલા એક અધિકારીએ ઇશુના મ્હોં પર જોરથી એક લપડાક લગાવી દીધી:

‘ધર્માચાર્યજી સામે એઅદબી બતાવીને બોલે છે ?’ તે બોલ્યો.

ઇશુના મ્હોઠા પરસોહીના ટશીઆ ફૂટ્યા અને ધીરે-ધીરે લોહી નીચે ટપકવા લાગ્યું. તેના હાથ બાંધેલા હતા તેથી તેનાથી મોઢું લૂંછી શકાયું નહિ. છતાં સહેજ પણ ક્રોધ કર્યા સિવાય તેણે કિતર આપ્યો :

‘જે મ્હોં અસત્યના ઉપદેશ આપ્યો હોય તો જમાતના પંચ સમક્ષ ખુલ્લી રીતે કામ ચલાવો અને સાક્ષીઓ રજૂ કરો. આ મારી માગણી વ્યાજબી હોય તો આમ બળ વાપરવામાં શું હાંસલ છે ?’

કેઆર ક્રોધથી રતોપીળો થઇ ગયો. પણ ઇશુની માગણી સામાન્યમાં સામાન્ય હતી. તેમાંથી છૂટવાનો એકે માર્ગ તે શોધી શક્યો નહિ, તેથી લોકો તરફ વળી કહ્યાકહ્યા તે બોલ્યો:

‘હમણાં આને બહાર લઇ જાઓ અને તેની બરાબર ચોક્કી કરો. એ ધરાય એટલા સાક્ષીઓ શોધી લાવવામાં આવશે ને જમાતપત્ર પણ બોલાવવામાં આવશે.’

ધન્કાર

માણસો ઇશુને ચોકમાં લપ્ત ગયા અને પહેલા
બેસાડયો હતો તે જગ્યાએ તેને બેસાડયો. થોડી જ વારે
કુઆશના, માણસોને અમે સાક્ષીએ શોધવા જતા બેયા.
રાત ગળતી જતી હતી. ઇશુને પકડીને બેઠેલા લોકોએ ટાઢ
હિડાડવા તાપણ કંઈ અને આપસમાં ટેલટપ્પાં થઈ કંઈ.

ઈશુ શાંતિથી બેસી રહ્યા હતા અને તેનું ધવલ મુખારવિંદ લોહીથી ખરડાએલું તાપણના પ્રકાશમાં ચમકતું હતું.

ચોકના દૂરના ખૂણામાં તાપણને વીંટીને બેઠેલા લોકોના ટાળામાં મહેં એક જાણુને બેઠેલા જોયો. મહારા મનમાં કંઈક અલ્પ અને હું ધીમે રહીને ખસી ગયો અને ત્યાં ગયો. મહેં એને તરત જ ઓળખ્યો. એ નિકોદમ હતો. મહારો હાથ પકડી એણે મહેને પોતાની લગોલગ બેસાડ્યો. એનું હૃદય અસ્થિર થયું હતું અને તે ચિંતામાં ડૂબી ગયો હતો.

‘એમેરની કમજબતી છે.’ તેણે બહુ જ ધીમે ધીમે બોલવા માંડ્યું. ‘ધરના જ લોક બધા બેગા થઈને એના પ્રાણુ લેશે. પોતે મહોટી ધર્મસેવા જ કરી રહ્યા છે એમ પ્રામાણિકપણે માનતા હોય ત્યાં બીજા એમને શું સમજવી શકે? આ કારભારીઓ સાથે જ એમ માનનારા છે કે જાણુ પોતે ઈશ્વરનો જ આદેશ ઉઠાવી રહ્યા છે. તેઓ પ્રામાણિકપણે માને છે કે ઈશુના ઉપદેશને પરિણામે ગૅલીલીઆમાં તોફાન જાગ્યા વગર રહેનાર નથી. ગૅલીલીઆના લોક હમેશ તોફાન કરતા આવ્યા છે. અત્યારે પણ એવો જ લાભ લઈ તેઓ રોમનોની ખૂંસરી પ્રગાવી દેવા પ્રયત્ન કરે અને જો એવો વગેરે કશું થાય તો તેનું પરિણામ ગમે તેવું આવે, તોપણ આ કારભારીઓ અને ધર્માધિકારીઓનું તો તેમાં ખગડે જ. જો ઈશુની જીત થાય તોપણ એમની પ્રતિષ્ઠા તૂટે, કારણ ઇશુ ગરીબનો, નબળો, પરસેવો ઉતારી પેટ ભરનારનો બેલી; એટલે એમની સત્તા જાય અને એમને આમપ્રજ્ઞના

સેવક બનીને રહેવું પડે. વાર, જો રોમનો જીતે અને બળવો દાબી દે તોપણ આ લોકો પોતાની સત્તા ખૂએ, કારણ રોમનો તેમને બળવાને માટે દોષ દે અને તેમને આપેલી જમાત અને તેને લગતી સત્તાઓ પાછી ખૂંચવી લે. ’

‘પણ પાઇલેટ—આખર પાઇલેટ તો છે,’ એકાએક આશાનું કિરણ હાથ લાગતાં હું બોલ્યો; ‘જમાત ઇશુને રોમન ગવર્નરની રબ્બ વગર મોતની સજા ન આપી શકે; અને પાઇલેટ કંઈ ધર્માધિકારીઓનો મિત્ર નથી.’

‘પાઇલેટની સ્થિતિ એવી નથી કે તે આ લોકો જોડે અગર જમાત જોડે આજે કણઆમાં કિતરે. જ્યુડિયામાં એની પાસે ગણ્યુ’ગાંઠ્યુ’ લશ્કર છે. કારભારીઓ એને એટલો તો હેબતાવી મૂકશે કે મનથી નહિ માને તોપણ એને તેમનું કહ્યું કરવું પડશે. વળી મેં તો એટલે સૂધી સાંભળ્યું છે કે સીઝરની પણ હમણાં એના પર ઇતરાજ થઈ છે. પાઇલેટ આ જાણે છે. જો આવું બંડ વગેરે થાય અને સીરિયાથી લશ્કર મંગાવવા વખત આવે તો પાઇલેટને જરૂર પાછો બોલાવી લેવામાં આવે અને કદાચ એને પોતાનું શિર પણ ખોવું પડે. બીજી પણ એક વાત સાંભળી છે કે પાઇલેટ પાણીની નહેર જેરૂસેલમ લાવવાની યોજનામાં ધર્માચાર્યની મદદ ઇચ્છે છે. આ રોમન લોકને પોતાના રાજ્યની આબો નિશાનીઓ મૂકી જવાના ભારે લોભ ! પાઇલેટની મરજી આ આખા નહેરકામને સાંચુ મુખ્ય મંદિરનો પૈસો કઢાવવાની છે. બીજે ક્યાંથી મેળવે ? અને મંદિરનો ઉપયોગ કરવો હોય તો ધર્માચાર્યને રાજી રાખ્યા વિના તેને છૂટકો ? પણ પાઇલેટને તો તું પણ મારા જેટલો જ એળખે છે. ’

‘મહેને તો એ હમેશાં ન્યાયી જ માણસ લાગ્યો છે.’
મહેં કહ્યું.

‘ન્યાયી પણ નમેરો.’ નિકોદમ બોલ્યો, ‘અને એક માણસનો જીવ લીધાથી જો દેશમાં શાન્તિ સ્થાપ્યાનો જશ ખાટી શકાતો હોય તો એને એવા એક જીવની શી કિંમત ? એણે અગાઉ કેટલાયે જીવ લીધા છે. ફરી પણ લે એમાં શું ?’

હું ચુપ રહ્યો અને વિચારમાં પડ્યો. અચાનક બીજી એક આશા મ્હારા મનમાં ઉદ્ભવી (જે કે તેમાં ઝાઝો દમ નહોતો) અને હું બોલ્યો:

‘પણ ઈશુ પાછલેટના તાબાના મુલક બહારનો છે. એ ગેલીલીઆનો છે અને તેથી હૈરડની હકૂમત નીચે છે. હૈરડે તો એને વિષે ઘણો ઉત્સાહ બતાવ્યો છે અને એને બોલાવવા પણ મોકલેલ.’

નીકોદમે ડોકું ધૂણાવ્યું: ‘હા, પણ હૈરડ એની દબના બીજા લોકો જેવો જ છે; ચમત્કારોનો બૂખ્યો. ઇશુ એને મળવા ગયેલો શું ?’

‘ના, એણે જ ના કહી.’ મહેં જવાબ દીધો.

ત્યારે તો હૈરડ એને કશીયે મદદ નહિ કરે. પાછલેટ પોતાના હક પર તરાપ મારે એને સાર એ મનમાં બળશે પણ એનેય કંઈ ગેલીલીઆમાં રાજદ્રોહ નથી જોઈતો. જો એ જાતે ઈશુનો જીવ લે તો લોકો એને દોષ દે; પણ એ બડો પાકો છે. એ પાછલેટને હાથે પરબાયું કાસળ કઢાવી રોમનોને માથે જ બધો દોષ ચડવા દેશે.’

એટલામાં તાપણ તરફ દૃઢવાડનો અવાજ સંભળાયો અને હું ઉતાવળો ઉતાવળો ત્યાં દોડ્યો. જોઈ છું તો એલા પીટર જોડે હુજનત કરી રહી હતી:

‘તું જરૂર એનો સાથી છે.’

પીટરે ગમરાધને જત્રાખ આપ્યો: ‘તું શું કહેવા માગે છે? હું નથી સમજી શકતો.’

એલાએ પૂછ્યું: ‘ઈશુની જોડે તું પણ નહોતો?’

વાદ સાંભળી પેલા તાપનારાએ આ તરફ ખેંચાયા અને પીટરની આસપાસ ફરી વળ્યા. એક જણે પીટરને કહ્યું:

‘જરૂર તું તેમનામાંનો છે. તું ગેલીલીઆનો છે. તારા ઉચ્ચાર જ ને ને.’

પીટર અકળાધને બોલી ઉઠ્યો: ‘મારે અને એને કશો જ સંબંધ નથી.’

જે અધિકારીએ ઈશુને પકડ્યો હતો તે દેવતા સંકોરવા આગળ આવ્યો અને બોલ્યો: ‘પણ મહેં મારી સગી આંખે તને રાત્રે તેની સાથે બગીચામાં જોયો છે!’

પીટરે હોઠ કરડ્યા. મનમાં ને મનમાં તેને અનેક શાપ દેતો તે ઉભો થયો અને બોલ્યો: ‘પણ હું સોગન ખાધને કહું છું કે હું ઈશુને ઓળખતો પણ નથી.’

દેવતા સંકોર્યાથી તાપણ હડહડ બળી રહ્યું હતું અને તેના વધેલા પ્રકાશમાં આસપાસ ઉભેલાઓનાં મોઢાં વધારે પ્રકાશિત થયાં હતાં. ઈશુ પીટરને એકી ટશે જોઈ રહ્યો હતો અને તેની ઉદાસ આંખોમાં અગ્નિપ્રકાશનાં પ્રતિબિંબ પડતાં હતાં. કોઈ આંતરશક્તિ ખેંચી રહી હોય તેમ પીટર શ્વેત અને

ઈશુની અને તેની નજર મળી. સૂર્યતેજ સહન ન થવાથી
જેમ માણસ પોતાની આંખોને ઢાંકી દે તેમ પીટરે પોતાનું
મ્હેં ખાંચથી લૂછવાને બ્હાને ઢાંકી દીધું અને ટોળામાંથી
ખસી જઈ લથડીઆં ખાતો ચોક ઝોળાંગવા લાગ્યો. મેં
તેને દરવાજા આગળ પકડ્યો. જેવો તે દરવાજાના આગળ
માટે ફાંફાં મારવા લાગ્યો તેવો જ તેના મ્હેં પર દીવાનો
પ્રકાશ પડ્યો. તેની લાલચોળ આંખમાં અસહ્ય આત્મપરિતાપ
ઉભરાઈ રહ્યો હતો અને તેના ગાલ ઉપર થઈને આશ્રુધારાઓ
વહેતી હતી.

‘હું હમેશ બડાઈ મારતો’ તે બોલી ઉઠ્યો ‘અને તે
કહેતો કે ‘ખરે વખતે તું મને છેડ દેવાનો છે’ પણ બ્હીતો
બ્હીતોય હું તેને અનુસરતો. તેં પણ મને એની જોડે
અનેક વેળા જોયો છે. અને આજે? આજે ડરના માર્યાં
મ્હેં તેની ઝોળખાણુ સરખીનો ઇન્કાર કર્યો! મ્હને જવા
દે મ્હને જવા દે. મ્હને કાળું મોઢું કરવા દે. રૌરવ નરકમાં
પણ મ્હારે માટે જગ્યા નથી?’

મ્હેં તેને જવા દીધો અને તે ક્યાંય અદૃશ્ય થઈ ગયો.

ન્યાયનું નાટક

નેતનેતામાં ખેડા શાટવા લાગ્યું અને તારાઓ આકાશમાંથી એક પછી એક અદ્દશ થયા. સૂર્યોદયને થોડી વાર હતી ત્યારે જમાતપંચને ચોકમાંથી પસાર થતું મેં જોયું. પાછળ જ ઇશુની વિરૂદ્ધ જુળાની આપવા આણેલા સાક્ષીઓને પણ લઇને સિપાઇઓ આવી પહોંચ્યા. ચોમેર ધાંધલ અને ગડબડ મચી રહી. દિવસ થોડો ચડ્યો ને ઇશુને ધર્માચાર્યના હાલમાં રજૂ કરવાનો હુકમ થયો.

કૈઆફે ઉંચા ન્યાયાસન પર બેઠો હતો અને તેની બન્ને બાજુએ અર્ધમંડળાકારે જમાતપંચના સભ્યો ગોઠવાયા હતા. પંચના બધા સભ્યો આવ્યા નહોતા અને આવ્યા હતા તેમાં પણ આરિમેથાના ચૂસફ શિવાય હું બહુ થોડાને ઓળખતો હતો.

ઈશુને આરોપીના પાંજરામાં ઉભો કરવામાં આવ્યો અને સાક્ષીઓને આગળ આણવામાં આવ્યા. પછી કૈઆફે ઉભો થયો. તેની સાથે પંચ પણ ઉભું થયું. કારણ હવે સાક્ષીઓને સોગન આપવાનો વિધિ કરવાનો હતો. એક અધિકારી કાયદાનું દીપણું લઇને બાજુએ ઉભો હતો. કૈઆફે તે લઇને ડિમેબ્યું અને સાક્ષીઓને મોગદનામું મ્હોટેથી વાંચી સાંભળાવવા માંડ્યું.

સાક્ષીઓ ગૂંચળું વળીને ડભા ડભા બધું સાંભળતા હતા, પણ તેમાંના કોઇનેય આ પ્રસંગની ગંભીરતાની માગ સરખી હોય એમ જણાયું નહિ. તેમની આંખો હોલની છતનાં ચિત્રો પર, થાંભલાની કોતરણીઓ પર, ધર્માચાર્યના ન્યાયાસનની નકશી પર, અને હોલની મોટી બારીઓમાંથી દૂર દેખાતા ને પેસોવરના ઓચ્છવને અંગે લોકોથી ખદબદતા રસ્તાઓ પર આમતેમ ભટકતી હતી; અને એક જણ તો વળી નિરાંતે સળીથી પોતાના દાંત ખોતરી રહ્યો હતો.

પછી જુબાનીઓ લેવાઈ. પણ કોઈ સાક્ષીની જુબાનીનો ખીજની વાત જોડે કેમે કર્યાં મેળ જ પાવ નહિ. એક જણ જુબાની આપે કે ‘ ઈશુ પોતે બોલ્યો હતો કે હું પેગમ્બર છું. ’ તો બીજો લાગલો જ બોલી ઉઠે ‘ અહીં, એ તો એમ બોલેલો કે હું ચહુદીઓનો રાજા

થવાનો છું. ' એક જણ એક બોલે ને બીજો બીજું જ બોલે. આ મતભેદનો છેડો આવે એમ લાગ્યું નહિ. કૈઆફે ભવાં ચઢાવ્યાં, પંચ કંટાળ્યું, પણ કેસ કેમે ક્યાં આગળ ચાલે નહિ. અન્તે બે સાક્ષીઓ આગળ આ-ચા અને એવી જુબાની આપી કે ' અમે ઇશુને મુખ્ય મંદિરના ચોકમાં જતે કહેતાં સાંભળેલો છે કે ' માનવીએ હાથે બાંધેલા આ મંદિરને હું ત્રણ દિવસમાં જમીનદોસ્ત કરીશ અને તેની જગાએ દેવી મંદિર ઉભું કરીશ. ' આમ તેણે પોતામાં ચમત્કારની શક્તિ હોવાનો દાવો કર્યો હતો. '

ધર્માચાર્યના ચહેરા પર ખુશાલી પથરાઈ. તેણે ઇશુને પૂછ્યું:

‘ આ માણસોએ તારી વિરુદ્ધ જે જુબાની આપી તેનો અર્થ શો છે ? હજુ પણ તારે કંઈ જવાબ દેવો નથી ? ’

ઇશુ મૌન જ રહ્યો, પણ આરિમેથાનો ચૂસક ઉભો થયો ને બોલવા લાગ્યો. લોકોમાં તેની બારે પ્રતિષ્ઠા હતી. તેથી તેને અટકાવવાની કૈઆફની હિમ્મત ન ચાલી.

ચૂસક બોલ્યો: ‘ આરોપી જવાબ આપવાની ના પાડે છે તેમાં કશું ખોટું નથી. કાયદો આવા ઉલટપાલટ જવાબો માગવાની મના કરે છે. કાયદો હમેશાં દયાની દૃષ્ટિએ જ જુએ. તેમ આવે પ્રસંગે તો જે કોઈ પંચનો સભ્ય આરોપીનો બચાવ કરી શકે તેમ હોય તેના પર તેમ કરવાની ધરજ મૂકે છે. તેથી હું કહું છું કે ઇશુનાં વચનનું રહસ્ય આ પ્રમાણે છે: ‘ માણસે ચણેલું મંદિર જમીનદોસ્ત થાય તોપણ આત્માફર મંદિરમાં ઇશ્વરપૂજન થઈ શકે છે. ’

કારણ આ મંદિરનો બાંધનાર સુલેમાન પોતે પણ કહ્યો છે કે ત્રણ લોક પણ જોને સમાવી શકે તેમ નથી. ઈશ્વર આવડા મંદિરમાં કેમ કરી પુરાવાનો? ઈશુનું પણ લોકોને એ જ કહેવું હતું કે ઈશ્વર માત્ર દેવમંદિરમાં જ વસતો નથી. તે તો સર્વવ્યાપક છે. વળી તે કહે છે : મંદિરમાં ભોગ ધરવાથી જ ઈશ્વર પ્રસન્ન નહિ થાય, પણ સર્વ પ્રાણી પ્રત્યે દયા અને પ્રેમ ધર્યાથી જ પ્રભુ રાજ થશે. ક્રિયાકાંડ અને અનુષ્ઠાનોમાં ધર્મ નથી, પણ સેવા અને આપભોગમાં જ ધર્મનો ખરો મર્મ છે. આ ઉપરથી હું કહું છું કે આ બે સાક્ષીઓ અવળું સમજ્યા છે. વળી આમાંનું કોઈ બે સાક્ષીઓ એકબેકની જોડે મળતા આવતા નથી તેથી કાયદાની રૂએ આરોપીને વગર વિલંબે છાંડી મૂકવો જોઈએ.’

આ સાંભળતાં કેઆર સળગી ઉઠ્યો. બધા કાયદાઓને કારે મેલી તે ટૂંકડો મારી ઉભો થઈ ગયો અને ઈશુ સામે જુમ મારી ઉઠ્યો:

‘હું તને ઈશ્વરના સોગન દઈને પૂછું છું. તું મરીઆનો અવતાર છે કે નહિ?’

ઈશુએ નમ્રપણે જવાબ આપ્યો: ‘હું તમને કંઈ કહું તોપણ તે તમે લોક માનવાના નથી. વળી હું મારા બચાવમાં કંઈ પૂછપરછ કરું તોપણ તમે મને છોડવાના નથી.’

કેઆરે આ કશું સાંભળ્યું નહિ. તે તો તેની સામે જ આવીને બરાડી ઉઠ્યો: ‘તું ઈશ્વરનો અવતાર છે કે નહિ, બોલ?’

‘ તમે જ કહો છો કે હું છું. ’

કૈઆફે તેના ગળાનું કપડું ઝાથ્યું અને પંચ તરફ જોઈ બોલતાં બોલતાં છેડા સુધી તે ફાડી નાંખ્યું:

‘ આ ઈશ્વરદ્રોહી તમારી સમક્ષ તદ્દન નાસ્તિકતાનાં વચન બોલી ચૂક્યો છે. હવે વધુ સાક્ષીપુરાવાની શી જરૂર છે ? તમે બધાએ મોઢામોઢ સાંભળ્યું છે. જો હવે આ દેહાન્તશિક્ષાને પાત્ર છે કે નહિ ? ’

આખું પંચ ઉભું થયું. કૈઆફે ઉતાવળે ઉતાવળે એક પછી એક પંચને પૂછતો ગયો:

‘ દેહાન્ત સંજ્ઞાની તરફેણમાં કે વિરુદ્ધ ? ’

બધાએ એક પછી એક જવાબ આપ્યા:

‘ તરફેણમાં. ’

માત્ર આરિમેથાના ચૂસફે જવાબ આપ્યો:

‘ વિરુદ્ધ. ’

પછી આખું મંડળ ઉભું થયું અને ઈશુને પાછલેટ આગળ લઈ ગયા.

પાઇલેટ આગળ

શહેરની વાચવ્ય દિશાએ હેરડે ટેકરીપર બાંધેલા એક આલેશન મહેલનું રોમનોએ સરકારી ચાલું કરી નાંખ્યું હતું. પાઇલેટ જેસલેમ આવતો ત્યારે અહીંયાં જ રહેતો. મહેલની એક નીચલી અગાશીમાં રોમન ન્યાયમંદિર હતું. ઉપરના ભાગમાં બાદશાહી ખાણનો હોલ અને અપ્રતિમ ભવ્યતાવાળા સ્તંભોની હાર હતી.

મહેલનાં પર્ગથિયાં આગળ કૈઆર ટોળા સાથે અટક્યો. તરત જ એક રોમન સૈનિક બહાર આવ્યો અને તેણે કૈઆરને કહ્યું: ‘કેદીને ન્યાયમંદિરમાં લઇ આવો. મહાશય પાઇલેટ અંદર કામમાં છે.’

મુખ્ય મન્દિરના અધિકારીએ જવાબ આપ્યો: ‘અમારાથી અંદર ન અવાય. આવતી કાલે પેસોવરને ઓચ્છવ છે તેથી અમને વટાળ થાય.’

સૈનિક કંઈ તુચ્છતાભર્યું હસ્યો; પણ કૈઆરે તેને સત્તાભર્યા અવાજે કહ્યું: ‘પાઇલેટને જઇને કહે કે ધર્માચાર્ય બહાર રાહ જુઓ છે.’

સૈનિક અંદર ગયો. જરાવારમાં પાઇલેટ બહાર આવ્યો. તે લશ્કરી પોશાકમાં હતો પણ માથું ખુલ્લું હતું. તેના ટૂંકાં વાળ, દાઢીમૂછ વિનાનું વિશાળ મોઢું અને તીણી આંખો રોમન પ્રતાપની સાક્ષી પૂરતાં હતાં. તેની દૃષ્ટિમાં મદ નહોતો તેમ ખાસ મૈત્રીભાવ જેવું પણ કશું નહોતું.

‘મહાશય, આવતી કાલે જ પેસોવર છે તેથી અમારાથી મહેલમાં અવાય તેમ નથી.’ પરસ્પર નમન થયા બાદ કૈઆર બોલ્યો.

‘તેથી જ હું બહાર આવ્યો. તમારા રીતરિવાજ હું જાણું છું.’ પાઇલેટ જવાબ આપ્યો.

‘અમે એક કેદીને તમારી પાસે ન્યાયને સાર લઇ આવ્યા છીએ.’

‘પેસોવરને આગલે દિવસે તો ન્યાયકાર્યની પણ તમારા લોકમાં મનાઇ છે!’

‘ પણ આ એવો જ તાકીદનો કેસ . ’ કેઆઈ કંઈક કંઈશતાથી કહ્યું. પાઇલેટે સામે સમ્યતાથી ઉત્તર વાળ્યો:

‘ તે તમે જાણો. ’

પછી ઈશુને સૌથી આગળ પાઇલેટની સમક્ષ ઉભો કરવામાં આવ્યો. તેના ચહેરા પર ભયનું ચિહ્ન નહોતું, તેમ તેની મુદ્રામાં પણ પોતે ગુન્હેગાર હોય એવું કશું જ નહોતું. તેના ચહેરા પર અને આંખોમાં અપૂર્વ શાન્તિ હતી. પાઇલેટ થડીવાર તેની સામું ધ્યાનથી જોઈ રહ્યો; પછી ધર્માચાર્ય અને ખીજા રાજકર્મચારીઓ તરફ વળીને બોલ્યો:

‘ આ આણસ પર તમારો શો આરોપ છે? ’

કેઆઈ તરત જવાબ આપ્યો: ‘ તેણે ધર્મવિરુદ્ધ ભાષણ કર્યું છે. ’

‘ એ તો તમારા જ હાથની વાત છે. એ બાબતમાં તમને સત્તા છે. ’

કેઆઈ: ‘ પણ એના પરનો આરોપ ગંભીર છે અને દેહાંતશિક્ષા કરવાનો અમને અધિકાર નથી. ’

‘ એવો તે ગંભીર શો આરોપ છે? ’ પાઇલેટે પ્રશ્ન પૂછ્યું.

‘ તે કહે છે કે હું તમારો મસીઆ છું, ઈશ્વરનો અવતાર છું. ’

પાઇલેટે ખભાં ચડાવ્યાં. ‘ હું તમને કહી ચુક્યો કે આ બાબતને રોમન કાયદા જોડે સંબંધ નથી. ધર્મ-વિરુદ્ધના ગુન્હાઓ પતાવવાની તમને સત્તા છે. ’

પછી તેણે ઈશુ તરફ વળીને કંઈક ટકોરમાં કહ્યું:

‘ આ બધા તારા ઉપર ધર્મવિરૂદ્ધ ગુન્હાના આટલા બધા આરોપો મૂકી રહ્યા છે તે તું સાંભળતો નથી ? તને જવાબ આપવાની જરા પણ ઈચ્છા નથી થતી ? ’

ઈશુએ ડોકું ધૂણાવ્યું પણ કશો જવાબ ન આપ્યો. એટલામાં નવી વાત સૂઝી હોય તેમ કૈઆફ એકદમ આગળ આવ્યો અને બોલ્યો : ‘ તમારી આગળ અમે એને ધર્મ-વિરૂદ્ધના ગુન્હાને સાફ નહિ પણ રાજવિરૂદ્ધના ગુન્હાને સાફ લાવ્યા છીએ. ’

‘ ત્યારે તમે પહેલાં કેમ કહ્યું કે તેને ધર્મવિરૂદ્ધના ગુન્હાને સાફ રજૂ કરવામાં આવ્યો છે ? ’

ઘડીવાર બન્ને જણ વચ્ચેની છૂપી અદાવત બહાર આવી ગઈ; પણ કૈઆફ ગમ ખાઈ ગયો અને બોલ્યો :

‘ અમારાં ધાર્મિક પ્રમાણો સામે તો તેણે ગુન્હો કર્યો જ છે, પણ ‘ હું પોતે જ તમારો રાજા છું ’ એમ કહી તેણે રોમન બાદશાહ સામે પણ રાજદ્રોહનો ગંભીર ગુન્હો કર્યો છે અને તેથી જ તેને તમારી પાસે લાવવાની અમને ફરજ પડી છે. ’ પાઇલેટ કંઈક આશ્ચર્યથી ઈશુ તરફ વળ્યો અને તેને જોઈ રહ્યો. તેના અસ્તવ્યસ્ત પોશાક, મ્હોં પર લોહી અને ધૂળના ડાઘ એક એક કરીને તેણે નિહાળ્યાં. થઈ કૈઆફ તરફ વળી વિસ્મયપૂર્વક તે બોલ્યો : ‘ શું આ માણસ તમારો રાજા હોવાનો દાવો કરે છે એમ તમે કહેવા માગો છો ? ’

અને કૈઆફ નરાતાળ જૂઠું ઉચ્ચર્યો : ‘ તેણે લોકોને ફર આપતા અટકાવ્યા છે અને કહે છે કે ‘ હું ચહુદીઓનો રાજા છું. ’ ’

પાછલેટે શરી ઇશુને પગથી માથા લગી નિહાળ્યો.
પછી તે બોલ્યો:

‘જો આ સાચું હોય તો તેની તપાસ હું ન્યાય-
મંદિરમાં કરીશ. ’

સૈનિકો ન્યાયાસનને પાછું અંદર લઈ ગયા. ઇશુ
પણ ધર્માધિકારીઓના કબજામાંથી છટીને રોમન સૈનિકોના
હવાલામાં ગયો. હું પણ સૈનિકો પાછળ ન્યાયમંદિરમાં
પેસી ગયો.

ટાલ-મ-ટાલ

પાઇલેટ અંદર જઈ ન્યાયાસન પર બેઠો અને ઈશુને બંધનમાંથી છૂટો કરવા તેણે સૈનિકોના નાયકને હુકમ કર્યો. ઈશુ છૂટો થઈને પાઇલેટ સમક્ષ ઉભો. એના માથા અને દાઢીના વાળ અસ્તવ્યસ્ત હતા. મ્હોં મેલું, ખરડાયેલું ને થાકેલું તથા આંખો ઉબ્જગરાથી રાતી અને બવાં નીચે ઉડી જતી રહેલી જણાતી હતી.

‘ પાઇલેટ તેને પ્રશ્ન કર્યો: ‘ તું ચલ્હુદીઓનો રાજા છે ? ’

ઇશુએ મૌન ધારણ કર્યું. તેની આંખો ગૂઢ ગાંભીર્યથી ભરેલી પાઇલેટ ઉપર ઢળી રહી હતી અને તેને સમજાવેલા માગતી હોય એમ લાગતું હતું. પાઇલેટ ધડીક થંભ્યો અને પછી અચરજ પામતો હોય તેમ બોલ્યો: ‘ તું મને પણ જવાબ આપવા નથી માગતો ? તને મારવા અગર ઉગારવાની કુલ સત્તા અત્યારે મારા હાથમાં છે એ તું જાણે છે ? ’

ઇશુએ નમ્રતાથી જવાબ આપ્યો: ‘ ઈશ્વરની ઇચ્છા શિવાય તું મહારા ઉપર કશી જ સત્તા ચલાવવા અસમર્થ છે. ’

‘ પણ તું સાચે જ પોતાને ચલ્હુદીઓનો રાજા કહેવડાવે છે શું ? ’ પાઇલેટ ફરી પૂછ્યું.

ઇશુએ સામો સવાલ કર્યો: ‘ તું ધર્માધિકારીઓ જે અર્થ કરવા માગે છે તે અર્થમાં પૂછે છે કે એક રોમન તરીકે પૂછે છે ? ’

‘ હું ચલ્હુદો છું શું ? ’ પાઇલેટ તિરસ્કારપૂર્વક બોલ્યો ‘ તારા પોતાના જ લોકોએ અને તારા ધર્માચાર્યે તને મહારે હવાલે કર્યો છે. તે શું કર્યું છે તે કહી દે. ’

અને ઇશુએ સરળ ઉત્તર વાળ્યો: ‘ મહારું રાજ્ય દુન્યવી નથી. એમ હોત તો મહારા અનુયાયીઓએ મહારે ખાતર લોહીની નદીઓ વહેવડાવી હોત. પણ મહારી રાજ્ય-સત્તા આ દુનિયાની આપેલી નથી. ’

પાઇલેટ આગળ નમ્યો: ‘ એટલે તું રાજા તો ખરો જ. ’

અને ઇશુએ ખિન્નતાભર્યું સ્મિત કરી જવાબ આપ્યો:

‘તું કહે છે કે હું રાજા છું અને એ સત્ય છે. પણ એ રાજ્યપદ આ દુનિયા ઓળખે છે તેવું નથી. જે કોઈ સત્યનો આશક છે તે મારા રાજ્યનો છે. એક જ ઉદ્દેશને ખાતર હું જન્મ્યો છું. એ હેતુની ખાતર જ હું આ સંસારમાં આવ્યો છું કે હું મહારા જીવનમાં સત્યને મૂર્તિમંત કરું.’

એને સમજવા મથતો હોય એમ પાઇલેટ ઈશુની સામું જોઈ રહ્યો. પણ પોતાના ગળકિપરવટની વાત હોય તેમ અંતે ભવાં સંકોચીને તે અધીરામ્મથી બોલી ઉઠ્યો:

‘પણ સત્ય ક્યા ચીજ હૈ?’

અને પછી ખભાં ઉછાળતો ઈશુના ઉત્તરની રાહ જોયા વગર જ તે ઉઠ્યો અને ‘સત્ય પણ તારા રાજ્યના જેવું જ હવાઈ લાગે છે; આ દુનિયામાં તેને સાફ જગા નથી.’ એમ બબડતો ઈશુને ત્યાં જ છોડી દરવાજા બહાર ચાલ્યો ગયો.

બહાર લોકોનું ટોળું આતુરતાપૂર્વક રાહ જોતું હતું. પાઇલેટ તેમને ઉદ્દેશીને બોલ્યો:

‘આ માણસમાં મને તો કશો દોષ દેખાતો નથી.’

ટોળાએ ઘોંઘાટ મચાવ્યો. પાઇલેટ જરા ચોંચ્યો અને વળી બોલ્યો:

‘તે તદ્દન નિર્દોષ છે.’

કેઆર હિંમત આણી બોલ્યો: ‘પાઇલેટ, તમે ભૂલો છો. એ માણસે તમને ભણે ભગવાનના હોય, પણ તે ભયંકર બળવાખોર છે. આખા જ્યુડિયામાં તે રાજદ્રોહ ફેલાવી રહ્યો છે. આ બહુ ગંભીર બાબત છે અને આમાં જો તમે

તમારી કુલ સત્તાથી કામ નહિ થો તો આખા દેશ ઉપર
મ્હોટી આશત આવી પડશે. ’

‘કોઈ ધૂની માણસ છે. નાહક શું કામ મારવો? ’
પાઇલેટ બોલ્યો.

‘તેને ધૂની કહો કે બાથો કહો. તે ‘બય’કર માણસ
છે. ઉરકેરીને બળવો કરાવવા જ આવ્યો છે. તે અગાઉ
ઝંલીલીઆમાં હતો ત્યાંથી જ તેણે શરૂઆત કરી. ત્યાંના
લોક બધા એની પાછળ ગાંડા બની ગયા છે.’

પાઇલેટ વચમાં જ બોલી ઉઠ્યો: ‘શું એ ઝંલીલીઆનો
રહીશ છે? ’

‘હા, ઝંલીલીઆના નાજરથ ગામનો એ છે.’ ધર્માચાર્યે
કહ્યું.

‘ત્યારે તો આ હિરડના તાબાનું કામ છે. ’ પાઇલેટ
આનંદમાં આવી જમને બોલ્યો: ‘હિરડ અત્યારે જોડસલેમમાં
જ છે. એની પાસે જ હું આરોપીને મોકલું છું. એ તેને
ઘટતી શિક્ષા કરશે. ’

અને કશાની વાટ જોયા વગર હિરડને કેસ સમજાવી
આપવાનું પોતાના એક કારકૂનને બળાવી સૈનિકોની ટુકડી
વચ્ચે તેણે ઇશુને હિરડ પાસે મોકલ્યો અને મ્હોટો કુંગર
માથેથી ઉતર્યો હોય તેમ ધર્માચાર્યને નમન કરીને લાગલો
જ મ્હેલમાં પાછો ફરવા લાગ્યો. પણ આ મામલાને વિષે
શકમંદ બનેલા કૈઆઈ તેને અટકાવ્યો અને કહ્યું:

‘રોમન પ્રાંતની રાજધાનીના શહેરમાં હિરડ કદાપિ
કોઈને મોતની સજા ફરમાવવાની હિમ્મત કરી શકવાને

નથી. તેને બાદશાહનો ઓછો ડર નથી. શું આટલા જ સાર તમે આરોપીને એને ત્યાં ધકેલ્યો ? ’

‘ એમ પણ હોય. ’

કૈઆફ હવે પોતાનો રોષ દાબી શક્યો નહિ. વિનય-મર્યાદા ઓળંગીને તેણે પાછલેટને ધમકાવ્યો:

હોરડ તેને પાછો તમારી પાસે જ મોકલશે અને તમારે જ તેના પર કામ ચલાવવું પડશે. જો તમે તેને છોડી મૂકશો તો સીઝરને બેવકાદાર ગણાશે એ યાદ રાખજો. ’

મહારી વફાદારીને ચહુદી ધર્માધિકારીઓના ટેકાની જરૂર નથી ’ પાછલેટ ઠંડે પેટે બોલ્યો.

‘ પાછલેટ, હું ખરું કહું છું. જો આ એક બળવા-ખોરને તું ક્રૂસ પર ચડાવીશ તો આખા જશુડીઆમાંથી રાજદ્રોહની જડ ઉખડી ગઇ સમજજો. ’

પાછલેટ અટક્યો. ધર્માચાર્યનું રાજવહીવટને લગતું આટલું ધોર અગ્નિ જોઈ તે ચકિત થયો અને તેના હોડ ઉપર સ્મિત ફરકી રહ્યું. પછી તે તિરસ્કારપૂર્વક બોલ્યો:

‘ એક ચહુદીનું મરણ! અને એટલાથી આખા જશુડી-આમાંથી રાજદ્રોહ નાબુદ થઇ જવાનો ! ક્યા ખૂબ ! ’

અને પછી તુરત તે પાછો ફરી સરકારી મહેલમાં જતો રહ્યો.

શિક્ષા

કેઆફે ભાખેલું ભવિષ્ય ખરું જ પડ્યું. પાછલેટે ઈશુને પોતા પાસે ન્યાયને સારૂ મોકલ્યો જોઈ હોરડ મનમાં મલકાયો ખરો પણ આ બાબતનો ન્યાય કરવાની તેને લગીરે વૃત્તિ નહોતી. તેને તો ઈશુ કંઈ જાદુ કે ચમત્કાર કરવા પ્રેરાય તો તેટલુંજ માત્ર જોવાની ભારે ખાહેશ હતી.

તેણે ફેરવી ફેરવીને ઇશુને તરેહવાર પ્રશ્નો પૂછ્યા. પણ ઇશુ તો એની આગળ મૌન જ ધરીને ઉભો હતો. અંતે તે કંટાળ્યો. અને ‘ચાહુદીઓનો રાજ આવા લેખાસમાં કેમ શોભે ? એને શણગારે’ એમ કહી તેણે મશ્કરીમાં જ એક જૂનો ભારે ઝબ્બો નોકરો પાસે મંગાવ્યો અને ઇશુને પહેરાવ્યો અને પછી ‘આ મહારા અખત્યારમાંનું કામ નથી’ કહી એને પાછો પાછલેટ આગળ લઇ જવાનો હુકમ કર્યો.

સૈનિકો પાછા ઇશુને લઇને ખીટારીઅમમાં આવ્યા. અને ફરી લોકોની એવી જ ઠૂં જામી. પાછલેટ દરવાજામાં આવી ઉભો અને ટાળાના આગેવાનોને સમજાવવા માગતો હોય તેમ ધામેથી બોલ્યો:

‘લોકોને બહેકાવ્યાનો આરોપ મૂકીને તમે આ માલુસને મહારી પાસે લાવ્યા છો, પણ તપાસ કરતાં એ આરોપ સાબીત થાય એવી એક પણ હકીકત કે દલીલ મને જડતી નથી. વળી હિરડ પણ એનામાં કશો દોષ જોતો નથી. તમે જુઓ છો તેમ તેણે આરોપીને મારી પાસે પાછો મોકલ્યો છે. ‘પેસોવર’ જેવા ધાર્મિક આચ્છવને ટાણે એક કેદીને છોડી દેવાનો તમારો રિવાજ હું જાણું છું. આ ઇશુએ મોતની સજાને પાત્ર થવા સરખું કંઠજ કર્યું નથી એ સૌ કોઈ જોઈ શકે એમ છે. તેથી હું તેને પાંચ રટકાની સજા આપી છોડી દેવા માગું છું.’

આટલું કહી તેણે ઇશુને દરવાજામાં લાવવાનો હુકમ કર્યો. ઇશુ આગળ આવ્યો અને લોકો સામે ઉભો રહ્યો. તેના શરીર પર હિરડે પહેરાવેલો ઝબ્બો હતો; તેનું મ્હોં જેવું ને તેવું ધૂળથી ખરડાએલું હતું. કેટલાએ કલાકથી

ઉભે પગે હોવાથી તે અતિ થાકેલો જણાતો હતો. તેને જોઇ મહાઈ હૃદય ચીરાઇ જતું હતું. પાઇલેટે દયાભરી દૃષ્ટિએ તેની સામું જોયું. પછી ટોળા સામે ફરી તિરસ્કારપૂર્વક કહ્યું:

‘આ જોઈ લ્યો તમારો રાજા !’

આ અપમાનથી લોકો ક્રોધે ભરાયા અને ખરાડી ઉઠ્યા. ‘એ અમારો રાજા નથી. એને પરલોક પહોંચાડો ! એને જમીનદોસ્ત કરો ! મારી નાંખો ! મારી નાંખો !’

હવે લોકો હાથ રહે તેમ નહતું. અંતે પાઇલેટે એક સૈનિકના કાનમાં કંઈ કહ્યું એટલે તે ગયો અને થોડીવારમાં એક ચાંદીની ઝારી અને ટુવાલ લઈ આવ્યો. પાઇલેટના હુકમથી તેણે એ બન્ને વસ્તુઓ લોકો સમક્ષ ઉંચી ધરી રાખી. એ જોઈ લોકો આશ્ચર્ય પામી એકદમ શાંત થઇ ગયા.

પછી બધા જુએ તેમ પાઇલેટે પોતાના હાથ ધોયા અને ટુવાલથી લૂછ્યા. પછી ટુવાલ પાછળ નાખી તે ડગલું આગળ આવ્યો અને લોકો સમક્ષ બોલ્યો:

‘જુઓ, આ નિર્દોષ માણસની હત્યા જોડે મહારે કશી લેવાદેવા નથી. મહેં એમાં તમારી સમક્ષ આ બાબત-માંથી મહારા હાથ ધોઇ નાંખ્યા છે.’

પોતાના મનનું ધાર્યું થતું જોઇ લોકો ખુશીમાં આવી ગયા અને હર્ષમાં આવી જઈ બોલી ઉઠ્યા:

‘એની હત્યાનું કુલ પાપ અમારે માથે; અમારી સંતતિને માથે; અમારા વંશવારસોને માથે.’

પછી ફરી એકવાર ન્યાયાસનને ખરાર આણવામાં આવ્યું અને તે પર બેસીને પાઇલેટે ઈશુને દેહાંતશિક્ષા સંભળાવી.

પછી શિક્ષાનો અમલ કરનાર રોમન અમલદાર આગળ આવ્યો અને તેણે ગુન્હેગારના ગળામાં ભેરવવાની ‘ગુન્હાપાટી’માં શું લખવું એમ પાછલેટને પૂછ્યું. પાછલેટે જાતે જ પાટી પર લખી આપ્યું: ‘ચલુદીઓનો રાજા—નાજરથનો ઇશુ.’

કૈઆફ ચીડાયો: “આમાં આરોપની નોંધ જ નથી. લોકો નહિ સમજે. ‘ચલુદીઓનો રાજા’ એમ નહિ પણ ‘હું ચલુદીઓનો રાજા છું એમ તે બોલ્યો’ એવું લખો.”

પણ પાછલેટે તેમ કરવાની ચોખ્ખી ના કહી અને રાપપૂર્વક તે બોલ્યો:

‘મેં જે લખ્યું છે તે જ કાયમ રહેશે.’

દેહવિડંબન

આંટણીયાના યોગાનમાં રામનોએ ઇશુને કારડા મારવાનો વિધિ કરેલો. ઇશુ કિલ્લાનાં પગથિયાં ચડ્યો ત્યારે દિવસ હજી બહુ ચડ્યો નહોતો. ઇશુના અંગ ઉપર હેરડે પહેરાવેલો ઝબ્બો એમનો એમ હતો અને એની મુઠ્ઠા અતિ ત્રાસથી ત્રાસેલી છતાં જેવી ને તેવી શાંત હતી.

ચોગાનમાં આવી લાખતાં જ નાયક ઇશુને સિપાઇઓના હાથમાં મૂકી આગળની તૈયારીને સારૂ ગયો. કારણ કેદીની ગુન્હાપાટી અને કૂસના થાંભલા હજી તૈયાર કરાવવાના હતા. વળી ખીજ પણુ ગુન્હેગારો ઇશુની સાથે જ કૂસ ઉપર ચડાવવાના હતા એવી વાત હતી.

ઇશુને લાવનાર ટુકડી કિલ્લામાં આવીને થોભી તે સાથે જ બરાકોમાંના સિપાઇઓ ચોમેરથી તેમની આસપાસ ફરી વળ્યા અને પોતાના સોબતીઓને શહેરમાંની ધાંધલના સમાચાર પૂછવા લાગ્યા.

‘કંઈ જબરી ગરબડ છે શું? આ ચહુદડાંઓ રોજ રોજ કંઈ ને કંઈ તૂટ ઉભું કરે છે. આ વખતે પોતાનો રાજા ઉભો કર્યો છે કેમ? પકડી પકડીને કૂસ ઉપર ચડાવવા માંડેને!’

આખા જગુડિયામાં પાઇલેટ પાસે રક્ત બે વર્ણુસંકર પલટનો હતી. સિપાઇઓમાં એક કેમ જેવું કશું જ નહોતું, પણ પોતાના તાબાના મુલકના લોકો પ્રત્યેનો તિરસ્કાર તેમનામાં એકસરખો હતો.

ઇશુ તેમના ટાળા વચ્ચે એકલો અટુલો ઉભો હતો. એકાએક એક પહાડી જેવા કદાવર સિપાઇએ તેને બાવડું ઝાલીને શંકોળ્યો.

‘આ લાઇશાખ જ બધી ધાંધળનું મૂળ છે ને? ખશકુલાં લોકનો ખશકુલો રાજા! એનાં દેદાર તો જુઓ મલોખાની સાંઢણી જેવાં!’ એક સિપાઇના અંગ ઉપરથી તેણે લાલ લશ્કરી ડાગલો ખેંચ્યો ને તે ઇશુ ફરતો વીંટાળી ખડખડાટ હત્યો.

‘ભલી બની ! હવે ખાસો રાજ્ય બન્યો ખરો.’

સૌ ખડખડાટ હસવા લાગ્યા. એટલામાં બીજો એક
બોલી ઉઠ્યો:

‘પણ એનું સિંહાસન ક્યાં છે?’

નજીકની દિવાલ આગળ એક મ્હોટા સંગેમરમરના
ચાંબલાનો ભાગેલ ટુકડો પડ્યો હતો. તે પર નજર પડતાં
થોડા જથ્થુ ધસ્યા. તે એને રૈડવીને આગળ લઈ આવ્યા.
પછી એને એક છેડા ઉપર ઉભો કરી તેમણે ઇશુને તે પર
બેસવા કહ્યું.

પેલો પહાડી મનમાં કંઈ આવ્યું હોય તેમ વળી
દોડ્યો અને નજીકના રસોડા આગળ દેવતા સળગાવવા સાડ
આંખરાનો ભારો પડ્યો હતો તેની બે હાથ ભરીને ભારી
લઈ આવ્યો. જોતજોતામાં એ તીણાં કાંટાવાળા આંખરાનો
એણે મુગટ બનાવ્યો અને ઇશુના માથા ઉપર ભાર દઈને
બેસાડ્યો. પછી એ પશુની સરદારી હેઠળ બધા સિપાઈઓ
ધુંટણીએ પડી ઇશુને જૂઠી કુર્નેશ બળવવા લાગ્યા:

‘નિગાહ રખખીયે ચહુદીઓના અધિરાજ !’

ઇશુ ખામોશ હતો. માથા પર ઠેકઠેકાણે કાંટા
ભોંકાયા હતા ત્યાંથી લોહી ચાલ્યું અને ગાલ, કપાળ અને
ઠોક પર તેના રેલા ઉતર્યા, પણ એણે ઉંકારો સરખો
ન કર્યો.

એટલામાં પેલો નાયક આ રસ્તે નિકળ્યો. એની
સાથે હાથમાં લાંબો લાકડાનો ગજ લીધેલો મુતાર હતો.
એઓ ચાંબલાઓનાં માપ લઈ રહ્યા હતા. બાપ

છોકરાઓની રમતને નિહાળી રહે તેમ નાયક આ લોકની રમત સામું ઘડીવાર જોઈ રહ્યો અને બોલ્યો:

‘ રાજદંડ વિના તમારી રમત અધૂરી છે. ’

એટલું કહી સુતારના હાથમાંનો ગજ લઈને એણે ઇશુના હાથમાં ગોઠવી દીધો. ઇશુએ માથું નમાવ્યું અને તેનો ઉપકાર માન્યો. પેલો આભો બન્યો અને પાછો પડ્યો અને સિપાઈઓ પણ તેમની જંગલી રમતમાં અટક્યા. લશ્કરી ડગલામાં વીટલો ઇશુ એમેર નજર ફેરવતો ટટાર બેસી રહ્યો હતો. એની ત્રાસેલી છતાં વીર મુદ્રામાં એવી તો નિખાલસતા વરસી રહી હતી કે આ રીઠા સિપાઈઓનાં અંતઃકરણ પણ ભેદાયાં ને તેઓ રસ્તો ભૂલ્યા હોય તેમ ચૂપ થઈ ગયા. નાયક પણ વધુ ભશ્કરીમાં ન ઉતરતાં બોલ્યો:

‘ બસ એટલું, છોકરાઓ. હવે કોરડાનું કરો. પેલા બીજાઓને પણ હું છોડું છું. પતાવીએ જલદી. ’

આમ કહી તે ગયો, અને ઇશુના હવાલદારોએ તેના પરથી લાલ ડગલો ઉતારી લીધો. પછી તેમણે ઇશુનાં કપડાં ઉતારી થાંભલા પર મૂક્યાં અને માત્ર એક લંગોટીએર ઉભો રાખ્યો. એટલામાં નાયક પેલા બીજા બે કેદીઓ જોડે આવી પહોંચ્યો. તેમાંનો એક ખૂબ તોશાન કરી રહ્યો હતો અને સામે થતો હતો, ને સિપાઈઓને તેને ઘસડવો પડતો હતો. તેનાં કપડાં ઉતારવા માંડ્યાં ત્યારે પણ તેણે બચકાં ભરવા માંડ્યાં અને ઘણાએ મળીને તેને ઝાલી રાખવો પડ્યો. બીજો હતો તે ગરીબ જણાયો. કંઈ પણ બોલ્યા વગર તે ઇશુની બાજુએ પોતાની જગાએ જઈને ઉભો રહ્યો

અને કશા ધમપછાડા વગર પોતાનાં કપડાં ઉતારવા દીધાં. એનાં ચીથરાં સિપાઇઓએ ઉતાર્યા ત્યારે તેનું ભૂખથી તવાઇ ગએલું શરીર ઉઘાડું પડ્યું. એની એકેએક પાંસળી બહાર આવી હતી. ટપકો આપતો હોય તેમ સિપાઇઓને ઉદ્દેશીને તે અચાનક બોલી ઉઠ્યો:

‘ ભૂખના માર્યાં મેં ચોરી કરી એટલા ગુન્હા સારું શું તમે મને કૃસ ઉપર ચડાવશો ? ’

સિપાઇઓ ઝંખવાણા પડી ગયા. અંતે એક જણ બવાં સંકોચીને બોલ્યો:

‘ અમે શું કરીએ ? અમારે તો હુકમ થાય તે પાળવો રહ્યો. ’

કેદી ચૂપ રહ્યા: પણ જ્યારે સામેના બરાકમાંથી એક સિપાઇને લાંબો ચામડાની વાધરીઓનો ગૂથેલો અને દરેક શેડમાં જસતના કાંટા જડેલો કોરડો લઈને આવતો જોયો ત્યારે તેની આંખનાં મોતીઆં મરી ગયાં અને એનું નર્યું હાડપિંજર શરીર ડરથી કોકડું વળી ગયું:

‘ ઓ બાપ રે, આ મારાથી નહિ ખમાય, નહિ ખમાય ! ’ એ બોલી ઉઠ્યો:

ઈશુએ હળવે રહી તેના ખભા પર હાથ મૂક્યો અને કહ્યું:

‘ ભાઈ બધી દુનિયાનાં દુઃખની આ વાનગી છે. મન મજબૂત રાખીને આપણે ભોગવી લેવી રહી, પ્રભુને નામે. ’

પેલા માણસે આ મધુર અવાજ સાંભળ્યો અને વિસ્મય-પૂર્વક પાછળ ફરીને જોયું તો ઈશુનો અતિ થાકેલો, લોહી-લોહાણુ ચહેરો.

તેની આંખમાં તત્ક્ષણ આંસુ ઉભરાયાં અને તે બોલ્યોઃ

‘તારે માથે પણ ઘણી વીતી લાગે છે, ભાઈ.’

પણ પેલો બીજને તો ઈશુ સામે તાડુકી ઉઠ્યોઃ

‘તું મોટો ચમરબંધી થઈને આવ્યો છે ને ? મોટો રાત્રે થવા નિકળેલો તે તું જ કે ની ? તને તો જરૂર કસ ઉપર ચડાવેલો જોઈએ, પણ અમે શાં રાજ લૂટી લીધાં છે ?’

આ બંધી ગડબડથી નાયક છેડાયો અને પેલાને એકદમ જીભડી બંધ કરવા શરમાવી સિપાઈઓને કેદીઓને તાબડતોબ અંદરના વાડામાં લઈ જઈ કોરડા મારવાનું કામ પૂરું કરવા હુકમ કર્યો.

દાવાનળ

ઈશુ પર કોરડા પડતા મેં જોયા નહિ. મારાથી તે
ખમ્બું જાય તેમ ન હતું. હું કિલ્લાનાં પગથિયાં ઉતરી મુખ્ય
મંદિરના યોગાનમાં આવ્યો. મ્હારો આત્મા જ જાણે બહેર
મારી ગયો. આટણીઆની ભીતિની એકેએક ઘટ, કિલ્લાની
સીડીના વળાકાર, ચાલનાર લપસે નહિ એટલા સાફ રસ્તાના

પથર કાચીને તેમાં પાડેલાં ટાંકણાં બધું કંઈ મારી આંખ સામે એટલું તો સ્પષ્ટતાથી દેખાતું હતું કે આજ સાઠ વરસે પણ તે જેવું ને તેવું મ્હારી આંખ આગળ તરી રહ્યું છે. પણ મ્હારા અંતઃકરણમાંથી લાગણી માત્ર જાણે ઉડી ગઈ અને હું શૂન્ય બની ગયો.

આવી મૂઢ અવસ્થામાં જ હું હજી હતો, એટલામાં અચાનક જ્યુડાને મેં યોગાન વચ્ચે થઈને જતો જોયો. જાણે સ્વપ્નું જ હોય ને ! છતાં હું બોલી ઉઠ્યો:

‘કાણ, જ્યુડા ?’

એ પાસે આવ્યો અને હું હજી એવી ને એવી સ્વપ્ન-સ્થિતિમાં બોલ્યો: ‘આ શું જ્યુડા ? તું તો જાણે મરીને ભૂત થયો હો એવો કાં ?’

એ વધુ નજીક આવ્યો. એની છાતી ઘડીઘડી ઉછળતી હતી અને નસ્કોરાં દોડ કરી આવેલા ઘોડાની પેરે કુલતાં હતાં.

‘અરે માનવી, બાળતો નથી મ્હારા હૈયામાં કેવડો દા લાગ્યો છે ? મ્હારાં પડળ ખૂલી ગયાં છે ને મ્હારા અંતરમાં મ્હોટો દરવાજો ખૂલ્યો છે. અરે, મ્હેં એમના મંદિર વચ્ચે જઈને કહ્યું કે મ્હેં કસાઈપિણું કરીને રૌરવનું ભાતું બાંધ્યું છે, પણ એ લોકોને એ બધાની શી પડી છે ? તેમણે કહ્યું: ‘તું જાણે ને તારું કરમ જાણે, અમારે શું ?’

‘ઓ ઈશુ ! એક ત્હારા વિના બીજા કોઈને પરવા નથી અને તને તો મ્હેં—મ્હેં પોતે જઘ્ઘાદને હાથ સોંપ્યો ? તે મ્હારો વિશ્વાસ કર્યો. તું તારા વચન ઉપર કાયમ રહ્યો,

ને મહેં તાઈં ગળું કાપ્યું. તને ખબર હતી કે હું તને છેલ્લે દ્રશ્ય છતાં તેં તાઈં માથું મારે ખોળે રાખ્યું અને મહેં —મહેં મહારે સગે હાથે તે વાઢ્યું ! ’

એ મહારી પાસે બેસી ગયો. એની કાળી ભમ્મર આંખોમાં પશ્ચાત્તાપનો અગ્નિ ભભૂકી રહ્યો હતો. બીધેલા બાળકની જેમ એ મહારી કોટે બાઝી પડ્યો:

‘ મહેં એના પર કેટકેટલું હેત કરેલું. અને મહેં જ ઉઠીને એનું ગળું કાપ્યું ! એ ભગવાન ! મારે તો ઉલટા એને ખાતર મહારા પ્રાણ પાથરવા જોઈતા હતા ! ’

એનો ઘાંટો બદલાઈ ગયો અને ઉશ્કેરાઈ જઈને તે બોલ્યો:

‘ જો, આ હૈયું એકવાર ચીર અને જો, એના વિના મહારા પ્રાણ કેવા બ્યાકુળ છે. એનો ચહેરો રાતદિવસ મારી આંખો સામે તર્યા કરે છે અને એની પેલી અમૃતવરસતી આંખો ! ’

મહેં એની ચાળ પકડી અને તેને ચોગતો કંઈક દિલાસો દેવાના હેતુથી હું બોલ્યો:

‘ નહિ તો પણ ચાહે તે રસ્તે એ લોક એને પકડત. ’

‘ પણ મારે હાથે તો નહિ ને ? ’ એણે ઉછળીને ઉત્તર વાળ્યો.

હું એની સામું જોઈ રહ્યો. એની શુદ્ધયુદ્ધનું ઠેકાણું નહોતું, એનું ફટકા ગયું હતું. એના જેવા માણસમાં લાગણીનો આવડો ઉદ્ધિ ઉછળે એ અજબ હતું. કશું ખાસ ન સૂઝતાં હું બોલ્યો:

‘ ઇશુ તને માર કરશે. ’

કોઈ દિવસોના દિવસથી ધૂંધવાતો જવાળામુખી એકાએક શાદી નિકળે તેમ એ મહારી તરફ રથો અને એના વલોવાતા અંતરના ઉદ્રેક સામટા ઠંભવાયા:

‘તેથી જ તો મ્હારે મરવું રહ્યું છે. ઇશ્વરને મ્હારે લાયક ખાસ રૌરવ તૈયાર કરાવવું પડશે. હું માનતો કે ઇશુને મ્હારી કશીયે પડી નથી, પણ હવે મેં જોયું છે.’

અને ‘મેાત વિના હવે કોણ મને સંધરે?’ એમ બકતો બકતો, પોતાનાં કપડાં ચીરતો અને વાળ ખીંખતો તે મ્હારી પાસેથી નાઠો.

અમરધામાલિમુખે

મહારૂં હૈયું બહેર મારી ગયું હતું તે એકાએક સચેત
મયું અને જાણે મહને ફરી ભાન આવ્યું. એક દિવસમાં શા
શા ચમત્કાર! થોડા જ કલાકમાં ઇશુ ક્રૂસ ઉપર ત્રાણ આપશે
અને જમીન પાણી મરણનું બાતું બાંધી રહ્યો હતો.

પણ મ્હારો આત્મા એક જ પોકાર કરી ઉઠ્યો: ‘ઈશુ ક્યાં છે?’ અને હું વળી પાછો કિલ્લાનાં પગથિયાં ચડીને આંટણીયાના ચોગાન તરફ દોડ્યો.

સિપાઈઓને મેં ઈશુને અંદરના વાડામાંથી બહાર આણતા જોયા. તેમણે એનાં કપડાં પાછાં પહેરાવ્યાં હતાં અને એ જાણે એને આવડેથી ઝાલી રાખ્યો હતો. મુસ્કેલીથી એનાથી ચાલી શકાતું હતું. એના ગળામાં ગુન્દાપાટી લટકાવવામાં આવી હતી અને તેમાં મ્હોટામ્હોટા અક્ષરે લખ્યું હતું:

‘નાઝરથનો ઈશુ: યહુદીઓનો રાજા’

પાછળ પેલા એ ચોરને લાવવામાં આવ્યા. તેમને માર કાંધક હળવો પડ્યો હતો, કારણ તેઓ પોતાની મેળે ચાલી શકતા હતા. એમના ગળામાં પણ ગુન્દાપાટીઓ લટકતી હતી. તેમાં તેમનાં નામ જેમા તેમજ દીમા અને તેમના ગુન્દા લખ્યા હતા. ચોગાન વચ્ચે સુતાર ખીલા, હથેલી અને એક નીસરણી સાથે તૈયાર ઉભો હતો. ત્રણ તોલદાર લાકડાના થાંભલા જમીન પર પડ્યા હતા. એક બાજુએ થોડાક ગામડીઆ જેવા લોક ઉભા રહ્યા હતા. નાયકે પેલા ચોરોના થાંભલા ઉપાડનાર ‘કોઈ સગુંવ્હાલું છે?’ એવી ખૂમ પાડતાં તેમાંથી એ જણ આગળ આવ્યા અને જેમા અને દીમાના ક્રૂસ તેમણે ઉપાડી પીઠ પર લીધા. ઈશુનો ક્રૂસ ઉપાડનાર કોઈ ન હતું. મ્હને ઉપાડવા દેવા નાયક તૈયાર ન હતો, કારણ હું અમીર કુળનો અને એણે મ્હને પાછલેટની જોડે બાળેલો. તેથી ઈશુએ એક સિપાઈના ટોકા લઈ પોતાના પગ ઠેરવ્યા અને ખીલ્લોએ એની પીઠ પર જ્યાં એની

કોરડાથી શાટેલી ચામડી કપડા તળે ઢંકાએલી હતી ત્યાં કૂસનો વજનદાર થાંભલો ગોઠવ્યો. પછી સિપાઇઓની ટુકડી કેદીઓની આગળપાછળ વહેંચાઇ ગઇ; સુતાર પણ પોતાની નીસરણી તથા ખીલા લઇ પાછળ ચાલ્યો; અને એમ આખું સરઘસ કિલ્લા નીચે ઉતરી ગલગોથાની ટેકરીને રસ્તે ચાલ્યું.

કિલ્લા નીચે ઉતરેલા તમાશગીરોનું ટોળું પણ નજીક આવ્યું અને પાછળપાછળ ચાલ્યું. યુરખા ઓઢેલી થોડીક સ્ત્રીઓ પણ પાછળ ચાલી. તોફાની એમા સૌથી આગળ હતો અને મરણુથી ખીલકુલ ડરતો નથી એવી લવારી કરતો જતો હતો. પણ દીમા જે ઈશુની પાછળ સૌ છેલ્લો ચાલતો હતો તે કશું બોલતો ન હતો. એની આંખ એકસરખી ઈશુ પર ફરી રહી હતી. સૂર્યનારાયણ સોળે કળાયે તપી રહ્યા હતા. ઈશુના મ્હોં પર પરસેવાની નીકો ચાલી અને કૂસના ભાર નીચે ધડી ધડી એનું શરીર લથડતું હતું. સિપાઇઓ પણ ત્રાસેલા જણાતા હતા અને ફરજિયાતની પેઠે નાખુશીથી જતા હોય તેમ મૂંગે મ્હોડે ચાલતા હતા.

ટોળું થોડે દૂર ગયું નહિ હોય એટલામાં ઈશુ ઠોકર ખાધને લથડ્યો અને જેમ તેમ બચ્યો. દીમા વ્યાકુળ સ્વરે પોકારી ઉઠ્યો: ‘એનાથી ક્યાં ઉપડે છે?’ કોઇએ એને ઠપકો આપ્યો નહિ. પણ નાયકે ટુકડી ઉભી રાખી અને જાતે થાંભલો ઈશુની પીઠ પર બરાબર ગોઠવ્યો. ઈશુએ એનો આભાર માન્યો ને ટોળું વળી આગળ ચાલ્યું.

પણ થોડાંક કદમ જ સૌ આગળ ગયા હશે એટલામાં ઈશુ તમ્મર ખાધને પડ્યો.

વળા દીમા રડી ઉઠ્યો. ‘એનામાં કાંઈ જ રહ્યું નથી એટલુંય તમે લોક ભાળતા નથી?’ આ દેરે પણ કોઈ એને વઢ્યું નહિ, પણ સિપાઈઓ આપોઆપ અટક્યા અને નાયક તથા એક સિપાઈએ મળીને ઈશુના શરીર પરથી તોલદાર થાંભલો ખસેડ્યો ને એને ખેંડા કર્યો.

પાછળ આવનારી સ્ત્રીઓ રડતી હતી. તેમાંની એકે પોતાનો ખુરખો કાઢ્યો અને એક બિસ્તી બાજૂ પર જોતો ઉભો રહ્યો હતો તેની મસકના મ્હોં આગળ ધર્યો. એ બીના ખુરખાથી તેણે ઈશુનો પરસેવાથી ઝેમઝેમ થઈ રહેલો સ્પર્શ એલા લોહીવાળો મ્હોરો લૂછ્યો અને પોતાના પાલવ વડે પવન નાંખવા લાગી. થોડી વારે ઈશુએ આંખ ઉઘાડી અને એનાં શાંત કરુણ મ્હોરો પર આભારનું સ્મિત પ્રકર્યું. આ દેખાવ જોઈ સ્ત્રીઓ હૈયાપ્રપટ રડી ઉઠી અને હસકાં મૂઝીમૂઝી છાતી ફૂટવા લાગી.

ઈશુએ નાયક સામું જોયું. ‘મ્હારો આત્મા રાજ છે, પણ આ માટીનો દેહ દુર્ગળ છે.’ પછી સ્ત્રીઓ તરફ ફર્યો અને બોલ્યો: ‘હે જેઝસલેખનની સ્ત્રીઓ, મારે સાફ રડો માં, તમારે પોતાને સાફ રડો ને તમારી ઓઝાદને સાફ રડો. એક એવો પણ જમાનો આવશે, જ્યારે જે વાંઝીયાં હશે ને જેને ઓલાદ નહિ હોય તેજ સુખી ગણાશે. દુનિયાની જે નાસ્તિકતા આજે મારો જીવ લઈ રહી છે તેનો તમારા ઉપર પણ પંજો પડશે. જેઓ તલવારના જોર પર દુનિયાનું રાજ કરવા નિકળ્યા છે તેઓ સ્ત્રીઓની ને બાળકોની દયા પણ આણવાના નથી.’

એ લથડતે પગે બળ કરીને ઉભો થયો અને નાયકે
મદદને સારૂ ચોમૈર નજર ફેરવી.

મ્હારી જોડે જ એ શાકના ટોપલા લીધેલો પહાડ જેવો
હાથસી ઉભો હતો. એના રૂથનાઇ જેવા ચહેરા પર અને
લાલચોળ આંખોમાં દયા ઉભરાતી હતી. નાયકે તેની સામું
જોતાં જ તે રાજ થઇને એકદમ આગળ આવ્યો. પણ
ખીજ જ ફાણે એની ટોપલીઓ યાદ આવતાં કંઇક મંડાચબરી
દ્રષ્ટિથી તે મ્હારી સામું જોઈ રહ્યો.

તરત જ મેં તેના શાકના ટોપલા લીધા અને એણે
આગળ જઈ રમકડાની પેડે ઇશુનો કૂસ ઉંચકી લીધા ને
અમે સૌ જેડસલેમની સાંકડી ગલીઓમાં થઇ દમારકસ
દરવાજો થઇને શહેર બહાર નિકળ્યા.

કૂસારોહણ

ગલગોથાની ટેકરી ઉપર રાહદારીના રસ્તાની બાજુએ,
જતા આવતા લોક ભાળે તેમ ત્રણ ચાંભલા તૈયાર દાટેલા
હતા. અહીં આવી પહોંચ્યા પછી કેદીઓને કેકને ખાતર દારૂ
આપવામાં આવ્યો, પણ ઇશુએ તે લીધો નહિ.

પછી ઇશુનાં કપડાં ફરી ઉતાર્યાં, એક શળાયું રહેવા
દઇ તેને ભોંય પર મુવાડ્યો અને અન્ને હાથ પહોળા કરી

તેના લાવેલ લાકડા નેડે બાંધ્યા. પછી હથેળી વચ્ચે ખીલા ઠોકી હાથ લાકડા નેડે ચોડી દેવામાં આવ્યા. ત્યારબાદ એને ઉભા દોટલા થાંભલા આગળ લાવ્યા. એક જણ થાંભલા પાછળ નીસરણી મૂકી ઉપર ચડ્યો અને ઈશુના હાથ ચોડેલ થાંભલાને બાંધેલું દોરડું ઉપરથી ખેંચવા લાગ્યો. નીચેના લોક પણ ઈશુને નીચેથી ઉપર ધકેલતા જતા હતા. અંતે ઉભા થાંભલામાં કરી મૂકેલ ખાંચમાં ઈશુના દેહ સાથે આડું લાકડું બેઠું અને ક્રૂસ નેડે હાથે પગે ચોડાયલો ઈશુનો દેહ ક્રૂસ પર લટકી રહ્યો !

બે ચોરોને પણ ઈશુની બે બાબુએ તે જ રીતે લટકાવવામાં આવ્યા. પછી તેમનાં ઉતારેલાં કપડાંનો ઢગ કરવામાં આવ્યો અને તેની હરરાજી બોલાવવામાં આવી ! સિપાઇઓની અરબી ટુકડી ધર બણી વળી અને અરબી નાયકના હાથ હેઠળ ક્રૂસ પર ચડાવેલાઓનો જીવ જાય ત્યાં સુધી પહેરો કરવા પાછળ રહી.

બલો હબસી શાકના ટોપલા સાથે મહારી બાબુએ ઉભો હતો. તેના કાળા ચકચકતા ગાલ પર થઇને ડબ્બ ડબ્બ આંસ ખરતાં હતાં. તે પોતાના પોંચા વતી ધડી ધડી તે લૂછતો જતો હતો.

પણ પેલા તમાશગીરોનું જે ટોળું ક્રૂસ પર ચડેલાઓની પીડા નિહાળતું હતું ખસતું નહોતું તેનામાં દયાનો છાંટો સરખો નહોતો. એ લોકો તેમજ દમાસ્કસને રસ્તે જતા આવતા લોકો ટેકરી આળગ ઉભા રહેતા અને ઈશુની તરેહ તરેહની ઠંઠાચશ્કરી કરતા કહેતા :

‘મોટો દુનિયાને તારવા નિકળ્યો હતો; પોતાને તો તારી શક્યો નહિ.’

મહારા અંતરમાં જાણે તિક્ષ્ણ ખંજર ભોકાયાં. ઈશુના પ્રાણ પીડાયા તરફડતા હતા ત્યારે આ લોકોને એની ઠંઠામશ્કરી સૂઝતી હતી. ચોર થયો એટલે માણસ કેટલું ધાતકીપણું સહન કરી શકે એ કેવળ કુતૂહળની આંખથી જોવાનો માણસોને પરવાનો મળતો હશે શું ? મહારી આંખે અંધારાં આવ્યાં અને જોકે સૂર્ય હજી ઉગ્યે હતો છતાં હું અજવાળું દેખી શક્યો નહિ. ત્યારે મનુષ્ય શું ખરેખર ધાતકી અને હિંસક પશુ બનવાને જ સરખાયો છે ?

ગેમાએ પોતાનું શરીર સંકોચીને મહામહેનતે એક કોણી આડા ચાંબલાની ઉપર ચડાવી હતી અને દારૂના કેશમાં હજી તે ઈશુને બાંડતો હતો:

‘દેખે છે આ કેવા હાલ થયા છે તે ? મોટો દેવાંક્ષી છે તો ઉતર નીચે ને અમને પણ ઉતાર.’ એની કોણી નીચે સરકી ગઈ અને એથી ખીજવાઇને ધાંટો ખેંચી ગયો હતો છતાં એણે ઈશુને વધુ વધુ ગાળો દેવા માંડી.

દીમા ઈશુને જમણે પડખે લટકતો હતો તે રહી રહીને વચ્ચે કહેતો:

‘અરે બલા માણસ ! અત્યારે તો હવે ઈશ્વરનું નામ જીભ પર આવવા દે. નાહકની જીભ શા સારૂ વડાળે છે ? એણે તારૂં શું બમાડયું છે તે આમ બંધે જાય છે ? આપણા આવા હાલ કંવામાં તે! એ લોકોને કંઈક સખંબ છે. આપણે એમનો કાયદો તોડ્યો છે, પણ આણે તો કશુંયે નથી કર્યું.’

અને પછી ઈશુ તરફ વળીને એણે કહ્યું:

‘ભાઈ, તારા રાજ્યમાં તું દાખલ થાય ત્યારે મહને જૂલતો નહિ.’

‘આજે જ હમણાં આ દેહદમન પૂરું થશે ને આપણે ભેગા થવાના.’ એનો અહેસાસરીસવાતનાથી કરમાયો હતો, પણ એના અવાજમાં હજુ જેવી ને તેવી નરમાશ હતી. હીમાની નિસ્તેજ મુદ્રા પર તેજ વિલસ્યું અને એણે અંત સુધી ખમી લેવા હોઠ બીંસ્યા.

હું આ બધું ટગર ટગર જોઈ રહ્યો હતો. લગ્નગ્નએ મને ઘેરી લીધો અને સંતાપની જવાબાઓ અંમેરથી મહને ચાટવા લાગી. આખી ઉમ્મર મેં આવા દેખાવ જોયા હતા અને માણસોને આમ ખીલા ઠોકરી મારી નાંખવાં એમાં મ્હારે મન કશું જ અગુગતું કે અસ્વાભાવિક નહોતું. અરે, આખા જ્યુડિયાબર મામેગામ અને ગોંદરે ગોંદરે આવા કૂસો જીંદગીબર હું જોતો આવ્યો હશે, જે પર માણસે માણસોના જન લીધા હતા. દરેક દેશમાં સત્તાધારી લોકોએ માણસજાત પર આવાં મોત ગુજાર્યાં હતાં. સૃષ્ટિના આદિ-કાળથી આમ જ ચાલતું આવ્યું હતું. માણસ માણસને મારતો રીખાવતો આવ્યો હતો.

પણ આજે મ્હેં જોયું કે આ મહા પાપને સાફ હું જવાબદાર હતો. મ્હારી તેમાં ભાગીદારી હતી. મ્હારી બેદરકારીને કારણે આમ થયે જતું હતું. જે કદાપિ ન થતું જોઈએ તે થવા દેવામાં મ્હારી સંમતિ હતી. તેથી જ હું આ બધું સાંખી રહ્યો હતો. માણસ જેવા માણસને પોતાના બાકને હાથે આટલું ખમવું પડે એ સ્થિતિને સાફ હું

અવ્યત્ત ગુન્હેગાર હતો. હું આંધળો હતો ને મહારી આંખ આગળ આ બધું બજવાતું હતું તે સાંખી રહ્યો હતો.

પણ ઇશુ આંધળો રહ્યો નહિ. માણસગત પર ગુજરતું ધાતકીપણું એણે જોયું અને એ મહા પાપ સામે તેણે પોતાનો બુલંદ અવાજ ઉઠાવી દુનિયાને સાચો ઉપાય બતાવ્યો. એનું સાંભળત તો દુનિયા આવા ધાતકીપણામાંથી ઉગરી જત. એનો સંદેશ દેવી હતો. એની વૃત્તિ અને પ્રકૃતિ દેવી હતી. ઇશ્વર જ એની મારફત દુનિયાને દોરવા અવતર્યો હતો. પણ સરકારના આ મહાન સંચાએ ઇશુને પોતાના પંજમાં પકડ્યો અને ભરખી લીધો. એના આ ખૂનનો અને એની જોડે આ તેમના પણ ખૂનનો હું ભાગીદાર હતો. મહારા અધાપાને કારણે મહારો મિત્ર, મહારો મુરશિદ, દીનદુખિયાનો એલી ને દુનિયાનો તારણદાર મૂઓ. બન્ને હાથ વડે મહેં મહાં મહેં ઢાંકી દીધું અને હું પોકે પોકે રેયો.

અને મારે ખાતર તમને પકડીને રાજ્યકર્તાઓ અને રાજાઓ આગળ હુલા કરવામાં આવશે, અને લોકોમાં અશાન્તિ ફેલાવવાના ને કોમો વચ્ચે ઝેર કરાવવાના તમારા પર આરોપ મેલારો.

પણ જેઓ માત્ર માટીના દેહને જ મારી શકે છે ને આત્માને કશું નથી કરી શકતા તેમનાથી કદિ ડરતા નહિ; જે દેહ તેમજ આત્મા બન્ને પર આણુ ચલાવી રહ્યો છે તે જગત્પિતા એકલાથી જ ડરે.

ચાહ રાખે તે જે જીંદગીના જતન પાછળ રોકારો તે જીંદગી ખોશે ને જે મારે ખાતર જીવતર સોંધાં કરશે ને પ્રાણ પાથરશે તે અનન્ત જીવન પાળશે.

—માથુની સુવાર્તા, અ. ૧૦-૧૮, ૨૮, ૩૯.

तारणुहार

તારણુહાર*

હજી હમણાં સુધી ગાંધીજીનું નામ હિંદુસ્તાન ખહાર
ઝોણું જ સંભળાતું. આજ દુનિયાની બત્રીશીયે એ એક જ
નામ છે. મહારી હડફેટે પણ એ નામ કેવળ અનાયાસે જ

---

* અમેરિકન પાદરી હોમ્સે ગાંધીજીની ગિરફતારી પછી દેવળમાં
કરેલા પ્રવચનનો સારાંશ.

ચડ્યું; પણ ચડતાં ક્ષણે જ મ્હેં જોયું કે આ પુરુષ દુનિયાની શકલ પલટાવવાની શક્તિ ધરાવનાર એક પહેલી પંક્તિની આધ્યાત્મિક વિભૂતિ છે. તે દિવસે એમને વિષે મ્હને પણ ઝાઝી માહિતી મળી નહિ. આજે એમની કીર્તિ દુનિયા આખીમાં ગવાઇ રહી છે. અને તે સદાય અમર રહેવાની. ગાંધીજી એ આજની દુનિયાના ધ્યાનનું ગુરુત્વમધ્યમિંદુ છે.

આટલા દિવસ હિંદુસ્તાનમાં કેળવાએલા વર્ગના કેટલાક લોકો હિંદુસ્તાનને સારૂ હોમરૂલ અને વસાહતોની હખના દરજ્જાની ચળવળ કરતા, પણ પ્રજાનો ઘણો ભાગ તેમાં ખેંચાયો ન હતો. આજે બ્રિટિશ જૂંસરીમાંથી નિકળી જવાની બળતરા હિંદના એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી દાવાનળની પેરે વ્યાપી ગઈ છે. થોડાક દેશી રાજાઓ, તેમના નોકરો, સરકારી હોદ્દા ધરાવનારાઓ વગેરે લોકો બ્રિટિશ સત્તાને ટેકો આપનાર છે એ સાચું, પણ દેશની ત્રીસ કરોડ પ્રજાને મુકાબલે આવા લોકની સંખ્યા દશ લાખ પણ ભાગ્યે જ થાય. બાકીની પ્રજામાં તો ઉંચામાં ઉંચા દરજ્જા વાળાથી માંડીને અદનામાં અદના માણસ સુધી, રવીંદ્રનાથ ઠાકુરથી માંડીને તે એકાદ અંત્યજ સુધી, સૌ કોઈ હિંદ-સ્વરાજની ઝંખના કરી રહ્યા છે. અને આ લોકોની ઝંખના એટલે દુનિયાની લોકસંખ્યાના એક-પંચમાંજની ઝંખના, એ વાત ધ્યાનમાં લઈએ તો દુનિયાનું ધ્યાન આજે હિંદની હાલત ઉપર શા સારૂ ન રહે એનો જવાબ આપણને મળી જાય છે.

હજી હમણા સુધી ગાંધીજી ઈંગ્લેંડના મિત્ર હતા અને હિંદમાંની ઈંગ્લેંડની હકૂમતના ટેકા રૂપ હતા. આજે એઓ

બ્રિટિશ સક્તનત સામેના હિંદના શાંત બળવાના સેનાપતિ
 છે. જ્યારે ગાંધીજી બોલે છે ત્યારે હિંદુસ્તાન જ બોલે છે,
 ગાંધીજી કાંઈ પગલું લે છે ત્યારે હિંદુસ્તાન જ તે કરે છે
 અને ગાંધીજી પર હાથ નખાય છે ત્યારે એ હિંદુસ્તાનની
 ઇજ્જત પર જ હાથ નખાય છે અને હિંદ અપમાનિત
 થાય છે. ગાંધીજી એ આજે હિંદના આત્માનો જ અવતાર
 છે. આવા મામલામાં કોઈપણ સરકાર દમનનીતિ ચલાવ-
 વામાં શા સારૂ ઉતરતી હશે એનો વિચાર કરીએ તો
 જણાશે કે સરકારો ઇતિહાસમાંથી કશું શીખતી નથી અને
 મનુષ્યની મનોવૃત્તિની તપાસમાં ઉતરવાનું અગર તો
 અનુભવથી ડાઘા થવાનું તેમના સ્વભાવમાં જ નથી હોતું.
 પ્રાચીન અગર આધુનિક કોઈ ઇતિહાસમાંથી એવો એક
 પણ દાખલો નહિ બતાવી શકાય જેમાં એક પ્રજાએ બીજી
 પ્રજા જોડે કામ લેવામાં દમનનીતિ અને પશુબળ વિજયી
 નીવડ્યાં હોય. અંગ્રેજોના મુલકોમાં તો તે દરેક જગ્યાએ
 અણ જ નીવડ્યાં છે. અમેરિકામાં દમનનીતિ અદ્દળ ગઈ,
 આફ્રિકામાં બોઅરો જોડે અણ ગઈ, આયર્લેન્ડમાં
 ગઈ કાલે જ તે અદ્દળ થઈ અને હિંદમાં પણ આવતી કાલે
 તે જ થવાનું. દમનનીતિ એક જ બાબતમાં સફળ નીવડે
 છે, અને તે શત્રુના કાર્યની દુનિયાભર જાહેરાત કરવામાં.
 અલીબાઈઓ પકડાયા ને આખી ઇસ્લામી દુનિયામાં
 ખૂણાખાંચરા સુધી તેની ખબર ફેલાઈ અને દરેક ઇસ્લામી
 હિંદની સ્વતંત્રતાનો હિમાયતી બન્યો. લજપતરાય પકડાયા
 ને અમેરિકા એકાએક જગી ઉઠ્યું, કારણ લાલાજીને એક
 મહાન વિદ્વાન અને ઇજ્જતદાર ગૃહસ્થ તરીકે તે ઓળખે છે,

અને તેમને શા માટે પકડાવું પડ્યું એ સવાલ સહેજે જ અમેરિકાને થયો. તેવું જ હવે ગાંધીજીની બાબતમાં પણ કરોડો લોક આજે એમને ઓળખે છે અને સામ્રાજ્યવાદીઓના સિતમના બલિદાન થઈ પડેલા ધર્મવીર સંત પુરુષ તરીકે એમને તેઓ પૂજવા લાગશે.

ગાંધીજી આજે હિંદી પ્રજાના નાયક તરીકે દુનિયામાં આજ સૂઝીમાં થઈ ગયેલા કોઈપણ મહાન દેશભક્તના બરાબરીયા છે, પણ એમના જીવનને એવા એક મહાન દેશભક્ત તરીકે જ ઓળખશે તે ભૂલ ખાશે. હિંદના રાષ્ટ્રીય સ્વાતંત્ર્યની તેમની હિમાયત એ આજે તેવડું મહાન કાર્ય હોય તોપણ એ એમના જીવનની એક ઘટના માત્ર છે. એમના જીવનનું લક્ષ્ય એથી કેટલુંયે વધુ મહાન અને વિશાળ છે. હિંદસ્વરાજની લડતનો જો કદિ સવાલ જ આજે ન હોત તોપણ એમનું જીવન આટલું જ દિવ્ય, આટલું જ મહાન હોત; અને જો કદિ આજની પ્રવૃત્તિ કાલે ઉડીને પડી ભાંગીને અગર વિજયી નીવડીને સમાપ્ત થાય તોપણ એમનો જીવનપ્રવાહ એના ધ્રુવતારા પર લક્ષ રાખીને એ ધ્યેયને પહોંચતાં જમનો તેમ જ વહે જાય.

વાલેસ, વાશિંગ્ટન, ઝારિબાહી વગેરે મહાન દેશભક્તોની જોડે. ગાંધીજીની સરખામણી કરવામાં દોષ છે કારણ હિપલા દેશભક્ત વીરો ન્યાય અને ધર્મને ખાતર લોહીની લડાઈમાં હત્યા છે. જ્યારે ગાંધીજી પ્રજાકીય સ્વાતંત્ર્યની ખાતર પણ લોહી રેડવાની વિરુદ્ધ અને કેવળ અહિંસાને માર્ગે અને આત્મબળના જ જોર પર લડવાના હિમાયતી છે.

આત્મા ઉપર જ એમની બધી મદાર છે. રાજાઓની અને પ્રધાનોની નહિ પણ ઈશ્વરની અને આત્માની જ એમને સદા દ્રિષ્ટ રહે છે. હિંદની કે બીજા કોઈ પરાધીન દેશની રાજદારી સ્વતંત્રતા ઉપરાંત માનવજાતિના આધ્યાત્મિક ઉદ્ધાર માટે એમનો આત્મા અહોરાત્ર જૂરે છે. આમ તેમની સરખામણી કરવી જ હોય તો તે કન્દ્યૂશિયસ, બુદ્ધ, જરથોસ્ત, મહમ્મદ અગર સૌથી સચોટપણે ઈશુ જોડે કરવી ઘટે. એશિયામાંથી જ કાળે કાળે આવી વિભૂતિઓ આવતી છે, જેમણે પોતાના જીવનદ્વારા સંસારને ઉદ્ધારનો માર્ગ બતાવ્યો છે. આજે આપણી દુનિયાને વાસ્તે ભારતવર્ષમાંથી આ મહાત્મા પ્રગટ થાય છે. સંપૂર્ણ આદરભાવપૂર્વક અને હતિહાસને ન મચડતાં હું આ મહાપુરુષને ઈશુ ખ્રિસ્તની પંક્તિમાં મૂકું છું. પ્લુટાર્ક રોમ અને ગ્રીસના મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો સરખાવ્યાં તેમ આ એ મહાપુરુષોનાં ચરિત્રને જો કોઈ જોડાજોડ મૂકી સરખાવે તો એ વચ્ચેનું સરખાપણું જોઈ કદિ દંગ થયા વગર રહે નહિ. ગાંધીજીના ચરિત્રમાં એક જ વસ્તુની ટૂટી રહે છે અને તે કૂસ ઉપર ચડવાની. અને અત્યારે જે ચાલી રહ્યું છે તે જોતાં આજની સ્થિતિ સસ્તનત પુરાણા રોમનું સ્હેજે નામ રાખે એમ છે.

જનતા ઉપર એમનું આકર્ષણ અમાપ છે. એમને જોવા વાટે ને ધાટે માણસોના દરિયા ઉલટે છે. ઈશુની પાછળ જનારાં ટોળાંઓની પેઠે જ લોકોનાં જૂથ ગાંધીજીની પાછળ ફરે છે; અને એઓ બોલે છે ત્યારે પચીસ હજારથી અધિકાપ્પ પોણાકાપ્પ માણસ પણ બેસું થાય છે. અજ્ઞાન ગામડીઆઓ એમને ચમત્કારી અને દેવાંથી પુજ્ય માને છે.

પણ એક નિષ્પક્ષપાતી અને સંપૂર્ણપણે કાબેલ નિરીક્ષકે પણ એવો ચોક્કસ અભિપ્રાય આપ્યો છે કે ઇતિહાસમાં આજ સૂધી થઈ ગયેલા કોઈપણ મહાપુરુષ કરતાં ગાંધીનાં અનુયાયીઓ સખ્યામાં, ભક્તિમાં અને તાક્ષીમમાં ચડિયાતા છે.

આવડા મહાન પ્રભાવનું સ્વરૂપ શું હશે? ગાંધીજી શરીરે આંખને અંજલિ દેવા નથી, બુદ્ધિવૈભવમાં એમને ચડી જાય એવા પુરુષો દુનિયામાં પડ્યા છે, એમની પાસે અલૌકિક વસ્તુત્વશક્તિ પણ નથી. પણ એ બધી વસ્તુઓથી ચડી જાય એવું અલૌકિક ચારિત્ર્ય એમનામાં ભૂતિમંત થયેલું છે. એમના જીવનની શરૂઆત કોઈનામાં રસની છોળો રેલાવતી નથી. કાચી જ ઉમરે વિલાયત ભણવા ગયા. આવીને મુંબઈમાં બારિસ્ટરી આફરી, પણ ત્યાર પછી સામાન્ય જીવોની પેઠે ધન અને માનના ડુંગર રચવા પાછળ જાંઘળી ઘેલી કરી મૂકવાને બદલે તેમણે ઇશિદા-પૂર્વક અને વિચારપૂર્વક નીચે ઉતરવાનું—નીચે પરસેવા ઉતારીને રોટલો મેળવવા મથનારા અને મરણિયા થઈ દુઃખ અને દુર્દૈવ વચ્ચે તરફડી મરનારા જીવોને અપનાવવાનું—પસંદ કર્યું. કોઈ દુઃખ, કોઈ અપમાન, કોઈ વિટંબના એવી ન ઘટે જેમાં પોતે ભાગીદાર નહિ. જનસમુદાયના મેલ પર નભનારા અને તેની હડધૂત નીચે જ ઉછરનારા અંત્યજવર્ગને પણ તે અલગ સખી શક્યા નહિ; અને તેમને અપનાવી એ વર્ગ પર વરસતા ફિટકારમાં એમણે ભાગીદારી મેળવી. એમના પર ગુજરતા ઝીણામાં ઝીણા અત્યાચાર એમણે જાતે અનુભવ્યા અને લોકસમાજને સમજાવવાના

પોતાના કાર્યમાં ખીજને નોતરતાં પહેલાં એમણે દરેક જોખમ પોતાની જાત પર લઈ દેખાડ્યું. દક્ષિણ આફ્રિકામાં ત્યાંની સરકારના અન્યાયો સામે તેમણે નિરાધાર હિંદી ગીરીમીટીઆઓને દોષો એ ઇતિહાસ રમણીય છે. એ લડત દરમ્યાન ગાંધી ખુલા આકાશ તળે ભોંય પર, સૂતા, પોતે ગરીબીને વર્ષા અને પોતાના સાથીઓને પણ તેમ કરવા કહ્યું અને જાતે ‘ખેડૂત’ના ધંધા પર આશ્રયિકા આદરી.

તેવો જ કિસ્સો એમના વસ્ત્રત્યાગનો છે. એમના હરકોઇ વિરોધોને મળે, એ તરત જ એમના કચ્છની વાત કરીને એમના હવાઈ આદર્શોની સાબિતી આપવા મથશે. ગાંધીજીએ તો પ્રજાને પરદેશી કાપડનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરવા અને ધરના રેંટિયા અને હાથસાળ ઉપર જરૂરપૂરતું કાપડ તૈયાર કરી લેવા વીનવવા માંડેલી. ઘણાને આ ખડુ મુશ્કેલ લાગ્યું. ઘણાને કાપડની ભારે તંગી ફેલાવાની ધાસ્તી લાગી. તરત જ ગાંધી એકમાત્ર કચ્છભેર જ લોકો વચ્ચે હાજર થયા અને મ્હોટમ્હોટાં શહેરોમાં, સભાઓમાં અને મેળાવડાઓમાં તેમણે એ રીતે જ કરવા માંડ્યું. આમ હિંદુસ્તાન જેવા દેશમાં કાપડની ઓછામાં ઓછી જરૂરિયાત તેમણે પ્રત્યક્ષ આચરણ દ્વારા સાબિત કરી આપીને શંકા અને સંકોચનું વાતાવરણ ટાળી નાંખ્યું. જનતાના અનુભવોના ભાગી થવાની તેમને લગતી છે. અને એથી જ લોકો પોતાના નેતા જ નહિ પણ પોતાના સાથી અગર ભાઇ હોય એવી દૃષ્ટિએ એમના તરફ જુએ છે.

વહેવારમાં ‘ધરાદ્યપૂર્વક’ જાતે સહન કરી લેવાનો’ સિદ્ધાંત—સામાને સહન કરાવનાર નહિ પણ જાતે સહન

કરી છટનાર પુરુષ જ સંસારમાં સર્વજીત છે, એ સત્ય—
 બહુ ન્હાની ઉમરે જ એમણે કાયમ કર્યું, અને એમનું
 આખું જીવન એ સત્યની જ સાધનામાં એમણે વિતાવ્યું
 છે. એની પાછળ એમણે એમની મિલકત, એમનો સામાજિક
 દરજ્જો, એમનો ધંધો,—એમના માનવપ્રેમની આડે
 આવનાર દરેક વસ્તુનો ભોગ આપ્યો. એમના ખાવાપીવાનો
 અને ખીન્ને હૃદયસંયમ જૂના કાળના જતિવૈરાગીને શરમાવે
 એટલો કડક છે. એમણે પોતાના સત્ય પર કાયમ રહેવા
 ખાતર લોકોનાં વિકરાળ ટોળાંના રોષ, દમ નીકળી જાય
 તેવા માર, જેલો, વગેરે ખમ્યાં છે અને એમના શરીર
 પર એ બધા મારની નિશાનીઓ આજે પણ જોઈ શકાય
 છે; અને આ બધું એમણે પોતાના જીવનના પરમ સિદ્ધાંત
 તરીકે પૂરા ઉઘાસથી ભોગવ્યું છે. આવો પુરુષ આજે હિંદનો
 નેતા છે. આવા નરને નમાવવા અગર તો તેના અનુયાયી-
 ઓને મ્હાત કરવા તેને પકડીને કેદમાં પૂરનારી સરકારની
 બેવકૂફીનું શું વર્ણન કરવું !

એમનો પ્રેમનો સિદ્ધાંત એટલો જ મહાન છે. એમનાં
 મન, વાણી ને શરીર એ પ્રેમથી સર્વકાળ છલકાય છે.
 માનવજાતિ પ્રત્યે પ્રેમ અને કરુણાની આવડી ભરતી
 આજની દુનિયાના કોઈ પુરુષમાં દેખાઈ નથી. ક્રોધ, રોષ,
 તિરસ્કાર, ઝેરવેરનો ડાઘ સરખો આ પુરુષના અંતરમાં
 નથી. આખા સંસાર પ્રત્યે એક જ નિર્મળ નિરવચ્છિન
 પ્રેમ વરસ્યાં કરે છે. કાળા ગોરાના એમાં ભેદ નથી. એ જ
 પ્રેમબળે હિંદુમુસલમાન વચ્ચેનાં સૈકાઓનાં વેર મટાડી
 તેમણે એ કોમોને જિગરથી સાંધી. હિંદુઓમાં પણ વર્ણશ્રમ

સંસ્થા માન્ય છતાં બ્રાહ્મણ અને અંત્યજ વચ્ચે એમને દરિયો પાલવતો નથી. અંગ્રિજને પણ એઓ પારકા ગણવા તૈયાર નથી. શત્રુ ઉપર પણ પ્રેમ જ કરવાનો આગ્રહ એમનામાં ઈશુના જેટલો જ તીવ્ર છે. આફ્રિકામાં પોતાને મારનાર પર કામ ચલાવવા તેમણે ના પાડી. ‘ એને લાગ્યું કે હું જોહાન કામ કરતો હતો અને એણે મને માર્યો. હું એના પર કેમ કામ ચલાવું ? મારે તો એની ઉપર પ્રેમ જ કરવો રહ્યો. ’ આમ એમણે કહ્યું; અને એવા પ્રેમબળે એ જ મારનારને થોડા દિવસમાં પોતાનો વેચાણ કરી લીધો.

એ જ વલણ જનરલ ડાયર પ્રત્યે. એઓ કહે છે ‘ હું એની જોડે સહકાર ન કરું, એને સલામી ન કરું, પણ કાલે એ માંદો પડે તો એની સેવા કરવા દોડી જઈ અને એનાં મગમૂત્ર ઉપાડવામાં પરમ સુખ માનું. ’ ખરેખર આ પુરુષ પ્રેમનો અવતાર છે. હજાર કે કદાચ બે હજાર વરસમાં એકવાર આવો પુરુષ આ સંસારમાં અવતરે છે. આવા માણસો દુનિયાની લાયકાત માપી જોવાના માપ હોય છે. જે મનુષ્યસમાજ એકાદ ઈશુ કે ગાંધીને છૂટા વિચરવા ન દઈ શકે એ સમાજ નાશને જ બારણું છે એમ કહેવું જોઈએ.

અપ્રતિકારના સિદ્ધાંતને વ્યક્તિગત વ્યવહારમાં લાગૂ પાડનાર ઈશુ, સેન્ટ ફ્રેન્સિસ, વિલ્યમ ગૅરીસન, થોરો, ટોલ્સ્ટૉય વગેરે થઈ ગયા, પણ એ મર્યાદા વટાવીને સમુદાયના અને જાતિઓના વહેવારમાં અગર સામાજિક પ્રાશ્નોના ઉકેલમાં એને લાગૂ કરનાર પુરુષ ગાંધી જ પહેલવહેલા છે અને એની સંભવિતતા સાબિત કરીને ન્યૂટન અગર ડાર્વિનની પેઠે જ તેણે દુનિયામાં નવો યુગ પ્રવર્તાવ્યો છે.

ઉપલા પુરુષો પોતાના જીવનવહેવાર પૂરતા અપ્રતિકાર-
 રના સિદ્ધાંતને અમલમાં મૂકીને કૃતકૃત્ય થઈ ગયા, પણ
 દુનિયાના દુઃખનો તુસખો એમાંથી આજ સુધી કોઈ તૈયાર
 કરી શક્યું નહોતું. આજે ગાંધીજી આવીને એ કામ માથે
 લે છે અને અપ્રતિકાર અને મનસાવાચાકર્મની અહિંસાના
 પાયા ઉપર આપણી આજની દુનિયાનો મ્હોટામાં મ્હોટો
 શાંત બળવો ઉપાડે છે. માનવસમાજમાં ક્રાંતિ કરવાની
 આ નવી રીતની શોધ જેને આજે હિંદુસ્તાનમાં રાષ્ટ્રીય
 સ્વતંત્રતાની લડતનું રૂપ છે—એ જ સંસારના અનુભવરૂપી
 ધનમાં ગાંધીનો મ્હોટામાં મ્હોટો ફાળો છે.

આમ અહિંસા અને અપ્રતિકારને પાયા તરીકે સ્થાપીને
 એ ઉપર અસહકારનો અમલી કાર્યક્રમ પ્રજાના પ્રત્યક્ષ
 વર્તનને સારૂ એવો ઘટાવે છે. બહારથી થોડીવાર આ
 કેવળ નકારાત્મક સિદ્ધાંત લાગે છે. પણ જરા ઉંડે ઉતરી
 તપાસતાં પ્રજાકીય સ્વાશ્રયને સિદ્ધ કરવાનો જ એ સિદ્ધાંત
 છે એ દીસી આવે છે. પોતપોતાનું કામ પોતે સંભાળી
 લેવા સાચવી લેતાં શીખવા અને પરાશ્રય ત્યાગવા એમાંથી
 ગાંધી શીખવે છે; અને આ કામ વિરોધી પ્રત્યે કડવાશ
 કે વેરની વૃત્તિથી નહિ પણ ખરા સહભાવપૂર્વક કરતાં
 પ્રજાને શીખવે છે.

વિદેશી રાજ્યકર્તાઓ સામે જ નહિ પણ સંસારના
 સામાજિક અન્યાયો સામે પણ એવો જ પ્રેમના પાયાપર
 ખડો થયેલો બળવો એવો દરાવવા માગે છે. એ એક
 વિરોધ છતાં બહુઆરને વિરોધીની સેવા કરવા પ્રેરે અને શત્રુ

પ્રત્યે પણ ક્ષમા અને કરુણામાં પ્રત્યક્ષ જણાઈ આવેલો
 જોઈએ. કોઈ પણ પ્રજાએ દુનિયામાં પશુબળને માતેલું
 જોઈ હતાશ થવાની અગર તેની સામે પશુબળમાં સંરખાઈ
 કરી પોતાનું રક્ષણ કરવા મથવાની ને આત્મનાશ કરી
 લેવાની જરૂર નથી. એ પશુબળની કેવળ ઉપેક્ષા કરી
 આત્મશુદ્ધિ વડે દુઃખ સહન કરીને તેને જીતવામાં જ વિજય
 અને ખરૂં શ્રેય સમાયેલું છે, એ ગાંધીજીએ આજની
 દુનિયાને બતાવેલું તારણ છે. ગાંધીજીનું પકડાવું એ એમના
 વિજયની સામિતી છે. આ આવડા શા પુરૂષની ધીરજ
 અને સહનશક્તિ એ કોઈપણ તકવારના કરતાં ઈંગ્લેન્ડને
 વધુ ભારે છે, અને દુનિયા જો ટાલી હોય તો આ જ
 દિવસથી દુનિયામાં પશુબળનો યુગ મરી શાન્તિ અને અંધુ-
 ભાવનો યુગ એકો એમ માનવાને હરકત નથી.

ગાંધીજી આજે હિંદુસ્તાનને એવડી ગુલામીમાંથી
 ઉગારવાને મથી રહ્યા છે, એક રાજદારી અને બીજી પાશ્ચાત્ય
 સંસ્કૃતિની. પશ્ચિમનો અર્થવાદ, જેમાં થોડાના લાભને ખાતર
 ઘણાને નીચોવવાના કામમાં આધુનિક મુદારાનાં બધાં
 સાધનોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, એ મૂડીવાદમાં
 હિંદને ફસાવું અટકાવવું એ બ્રિટિશ હકૂમતમાંથી એને
 બચાવવાના કરતાં ગાંધીજીને મન ઓછું તાકીદનું નથી.
 બ્રિટિશ હકૂમત જય પણ પાછળ મૂકી અને કારખાનાંઓ
 હિંદને ચૂસવાનું ચાલુ રાખે તેમાં હિંદની ગુલામી કેમ ટળે?
 આવો આ પાશ્ચાત્ય મુદારો દુનિયાને સાફ જીવલેણ જ છે.
 એમાંથી યુરોપના મહાયુદ્ધ જેવાં જ ઇજા નીપજવાનાં.
 આર્થિક સત્યાનાશના આવા આ દુષ્ટ જુસ્સાને એશિયામાં

ફેલાતો, જાપાનને ઘેરી વળતો અને હિંદુસ્તાનમાં પગ માંડતો
 જોઈને ગાંધીજીએ તે સામે લડાઈ પોકારી છે. નકલી અને
 અન્યાયમૂલક સમૃદ્ધિના કરતાં પોતાના દેશની પ્રગતિ
 આત્મા, તેમની સાદાઈ, તેમની કળા, તેમનો ધર્મ અને
 તેમની ઈશ્વરપરાયણતા રક્ષવી એ એમને મન વધુ કિંમતી છે.

અને આ જ મહાન કાર્યને સાર ગાંધીજીને સૌથી
 વધુ હું ધાર્મિક નેતા તરીકે માનું છું. આત્મોદ્ધારનો
 એમનો સંદેશ પૂર્વ પશ્ચિમ બન્નેને માટે સરખો જ તારક
 છે. હિંદને તારવાની લડતમાં ગાંધી આજની આખી
 દુનિયાને ઉગારવા લડી રહ્યા છે. એ માર્ગે દુનિયાને પોતે
 ખોચેલો આત્મા ફરી એકવાર સાંપડશે.

પાશ્ચાત્ય સુધારો વિજયી ફોમની પેઠે આજે દુનિયાનો
 ધણી છે. એના આકુબળ શસ્ત્રબળની સીમા નથી. અને એ
 ધણી દુનિયાને એ પોતાની ભોગ્ય વસ્તુ બનાવી રહ્યો છે.
 પણ એની એ બધી બાજુ વડાઈ સામે અંદરથી એના
 પાયા ખવાતા જાય છે. ફોમના ઇતિહાસમાં ખરી અણીની
 ક્ષણે ઈશુ પેદા થયો જેણે નાથ પામતી દુનિયાને જીવન
 આપી ઉગારી. આજે દુનિયાની એવી જ દશામાં ગાંધી
 પ્રગટે છે એને પણ ઓળખીએ તો તેને પણ એવો જ
 દુનિયાનો તારણહાર માનીએ.

નવચલન પ્રકાશન મંદિર

અમદાવાદ

બાળ સાહિત્ય (ગુજરાત વિદ્યાપીઠ પ્રકાશિત)

ચાલકુવાડ નાની (બાળચાણી)	૨- ૬-૩
ચાલકુવાડી મો.મી	૦ ૩-૦
ચાલકુવાડીના શિક્ષકેન	૦- ૧-૦
ચાલીમાર (બાળકથિત)	૦- ૪-૦
ચાલીમાર સંબંધે મિડેના સ્થાયી રાતચિત્ર શિક્ષકેન સંબંધે	

રાષ્ટ્રીય સાહિત્ય

ગાંધીજીની જુલાની	૦ ૬-૦
ગાંધીજી વર્મ (અ. ૦ કાલેસકર)	૦ ૪-૦
ગિન્ટી અને પાંચમાસ મહા ' (મહાસ્ત્રાવર્ણ)	૦- ૬-૦
હાલમાંથી અબાજાસિ	૦ ૪-૦

કૌટુંબ

અરુણવંશી	૦ ૬-૦
કૌટુંબ અગત્યની (મહા)	૦- ૧-૦

